

Türkiye Diyanet Vakfı Tarafından Yayımlanan Alevî-Bektaşî Klâsiklerinde Hz. Ali

Yrd. Doç. Dr. Kıyasettin KOÇOĞLU*

Atf / ©- Koçoğlu, K. (2012). Türkiye Diyanet Vakfı Tarafından Yayımlanan Alevî-Bektaşî Klâsiklerinde Hz. Ali, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1), 57-100.

Özet- Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Alevî-Bektaşî Klasikleri isimli on üç eser yayımlandı. Bu klasikler içerdikleri bilgilerin Alevî Bektaşî temel fikir yapısını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Hz. Ali, adı geçen geleneğin ana unsurlarından birisidir. Hz. Ali bu klasiklerde oldukça farklı tasavvur ve tesmiyelerle karşımıza çıkmaktadır. Onun hakkında bazen veli, imam, Nebi, bazen daha da üst tanımlamalarda bulunmaktadır. Bu değişim çoğunlukla tarihsel gelişime paralel bir görünüm arz etmektedir. Klasiklerin en eski tarihli olan Hac-ı Bektaşî Veli'ye atfedilen eserlerde neredeyse olmayan Ali tasavvurunda sonraki süreçlerde Hurufî ve Batınî etkilerin etkisiyle klasik tasavvufî algıdaki veli anlayışından nübüvveti aşan anlayışa doğru değişim gözlenmektedir. Bu değişime bağlı olarak Hz. Ali algısında Şia motiflerinin de zamanla yer aldığı görülmektedir. Çalışmamızda sözü edilen klasiklerdeki Hz. Ali algıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler- Alevî, Bektaşî, Hurufî, Bâtınî, Hz. Ali, Hacî Bektaş

Giriş

Alevilik-Bektaşilik geleneğinin genel bilgi kaynakları çoğunlukla sözlü kültüre dayanmaktadır. Son derece sınırlı olsa da Alevî-Bektaşîler tarafından temel kaynak kabul edilen yazılı eserler de mevcuttur. Buyruklar, Makâlât, Menâkıbnâmeler/Vilâyetnâmeler, Nefesler, Fütüvvetnâmeler, Erkânnâmeler, Tercümânlar, Kumrunâme, Fazîletnâme, Hüsniye bu eserlerin önde gelenlerindedir. XV ve XVI yüzyıl ve sonrası dönemlerde

---

* Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: kkiyas@hotmail.com

yazıya geçirilmiş olan, mahiyetleri itibariyle sözlü kültür özellikleri taşıyan bu eserlerden hareketle Aleviliğin-Bektâşiliğin tam anlamıyla yazılı kültüre geçtiğini söylemek oldukça güçtür. İçerikler açısından bakıldığında, Menâkıbnâmeler ve Velayetnameler bir velinin yaşadığı çevre ve kerametlerinden; Makâlât ve Buyruklar tarikat adab ve erkanlarından, Câvidannâme ve Faziletnâme Hurûfî bakış açısında, Hüsniye sistematik olarak Şii teolojiden bahsetmektedirler. Dolayısıyla eserler birbirinden farklı inançları bünyesinde barındırırken, sistematik bir teoloji ortaya koymadıkları da görülmektedir¹. Alevilik-Bektâşilik hakkında birbirinden oldukça farklı görüş ve algıların oluşmasının etken faktörlerinin başında bu sözlü kültürün yazılı hale getirilememesi olduğu söylenebilir.

Alevî-Bektaşî geleneğin önemli verilerinin sözlü kültürle nakledilmesi subjektif yorumlara maruz kalma ihtimalini artırdığından, bu verilerin yazıya aktarılması, yapılacak bilimsel çalışmalara kaynaklık etmede kolaylık sağlaması ve verilerdeki dış müdahaleleri azaltarak objektif bilgi edinimlerine katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir. Ülkemizde son yıllarda bu alana yönelik yapılan bilimsel nitelikli çalışmaların artması sevindiricidir. Bu konuda önemli adımlardan bir tanesi Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından atılmıştır. 31 Ekim-20 Kasım 2003 tarihleri arasında, DİB tarafından düzenlenen I. Dini Yayınlar Kongresi'nin sonuç bildirgesinin 4. Maddesinde *"Alevilik-Bektaşilik, pek çoğu yayınlanmamış, kütüphane raflarında yayınlanmayı bekleyen zengin bir dinî-kültürel mirasa sahiptir. Bugün bu eserlerin çok az bir kısmı yayınlanmış bulunmaktadır. Ancak bu tür yayınlarda, özgün metne ve ilmî yayın kriterlerine bağlılık konusunda yeterli titizliğin genelde gösterilmediği için toplum olarak önemli bir bilgi kirlenmesiyle karşı karşıyayız. Bu durum, toplum katmanları arasında iletişimsizlik sorununun sürüp gitmesine, gereksiz gerginliklerin yaşanmasına ve karşılıklı dinî hoşgörünün zayıflamasına sebep olmaktadır. Toplum katmanları arasında birbirini anlama sorununun giderilebilmesi, barış ve kaynaşmanın, millî birlik ve bütünlüğün sağlanması, doğru ve bilimsel bilgiyle bu konudaki bilgi boşluğunun doldurulması ve küreselleşen dünyamızda birlikte yaşama kültürünün gelişmesi açısından yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerde bulunan bu kıymetli eserlerin, sahasında uzman ilim adamlarınca ilmî neşirlerinin yapılarak dinî-kültürel hayatımıza kazandırılması tarihî bir zorunluluktur. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslâm kültürüne dair Alevi ve Bektaşilerce yazılan*

---

¹ Kutlu, Sönmez, Alevilik, Bektaşilik Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkret-i Şeyh Safi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, s. 30-31; Üçer, Cenksu, Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005, s. 26, Eğri, Osman, "Alevî-Bektâşî Kaynaklarının Neşri Problemi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Dergisi, 2003, 28/124-127.

ve halk klâsikleri haline gelmiş bu kıymetli eserlerden bir kitap seti oluşturularak halkın yararlanabileceği genel kütüphanelere ve ilgili yerlere dağıtmayı hedeflemektedir” ifadelerinden hareketle başlatılan çalışmalar sonucunda, bu geleneğin temel eserleri, metnin orijinalinin fotoğrafı yanında latinize edilmiş ve Türkçeye sadeleşmiş şekliyle Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanmaktadır.

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından bu güne kadar on üç tanesi okuyucuyla buluşturulan Alevî-Bektaşî Klasiklerinin yeni eserlerle basımı devam edeceği ifade edilmektedir. Eserler üzerinde karşılaştırmalı metin çalışmaları, inanç, ibadet, tasavvufî kültür, ahlaki ve eğitsel vb. açılardan hem metne hem de içeriğe yönelik pek çok çalışmanın yapılması gerekmektedir. “Alevî-Bektaşî Klasikleri başlığının altını tam doldurmuyor” şeklindeki eleştirilerin önemli derecede haklılık payı olsa da öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından meselenin ele alınıp ve bu çalışmanın başlatılması anlamlıdır. Diğer taraftan devam eden projede eleştirilere konu olan eksiklerin de giderilmesi ümidini taşımaktayım.

Öncelikle tarihi süreç içerisinde birçoğu çeşitli nedenlerle korunamamış olsa da bu gün hala şahısların evlerinde veya özel kütüphanelerinde muhafaza edilmiş, yok olmak üzere olan eserlerin yeni basımlarının yapılarak korunması, Alevî- Bektaşîler başta olmak üzere bu alanda çalışma yapan bilim adamları, din eğitimi gibi alanlarda hizmet sunanlar ve konuya ilgi duyan herkesin Alevîliği-Bektaşîliği kendi kaynaklarından öğrenmelerine imkan oluşturmaktadır. Ayrıca Alevî ve Bektâşî kültür ve önderleri hakkında piyasada bulunan doğru olmayan bir kısım bilgilerin düzeltilmesi² gibi pek çok açıdan önemli katkılar sağlayacağını düşündüğüm Alevî Bektaşî Klasiklerini yayınlama projesi, alan üzerinde yapılan münazara ve konuşmaların kitabyat üzerinden yapılmasına da ciddi katkı sağlamaktadır.

Bu klasikler içerisinde yer alan eserler her ne kadar Alevî-Bektaşî Klasikleri ifadesini tam karşılamasa da Hz. Ali algısı bağlamında içerdikleri bilgilerin geleneğe yaygın olan Hz. Ali’yi daha doğru anlamamıza katkı sağlayıcı niteliktedir. Çalışmamızda söz konusu eserler bu bağlamda incelenecektir. Bu çalışmada, Hz. Ali ile ilgili içerdikleri bilgilerden hareketle öncelikle her eserde yer alan Hz. Ali algısı ana hatlarıyla özet bir şekilde ortaya konacak ve sonuç bölümünde de bir genel değerlendirme yapılacaktır. Eserler tarihsel olarak sistematik bir süreci ifade edecek nitelikte olmamalarına rağmen, tarihsel önceliği belli olan eserler dikkate alınarak bir kronoloji oluşturularak Hz. Ali algısının deği-

² Eğri, Osman, a.g.m., s. 123-124.

şim noktaları bu çalışmada tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmamıza konu edindiğimiz eserler şunlardır:

*Makâlât*³, *Besmele Tefsir*⁴, *Kitâb-ı Dâr*⁵, *Velâyetnâme*⁶, *Erkânnâme I*, *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem*, *Dâstân-ı Fâtîma*, *Dâstân-ı Hâtun*⁸, *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*⁹, *Hızırnâme Alevî Bektâşî Âdab ve Erkânı (Buyruk)*¹⁰, *İlm-i Câvidân*¹¹, *Dil-güşâ*¹², *Saraynâme*¹³, *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*¹⁴, *Fütüvvetnâme-i Tarîkat*¹⁵

Şimdi sırasıyla bu eserleri Hz. Ali algısı bağlamında incelemeye çalışalım.

Makâlât

Hacı Bektaşî Veli'ye atfedilen önemli eserlerden biri Makâlât'tır. Farklı nüshaları bulunan eserin¹⁶ burada basımı yapılan nüshası Hacı Bektaşî ilçesindeki Hacı Bektaşî Veli'nin kendi adına izafe edilen dergâhta okunduğu kabul olunan nüshadır.¹⁷ Müstensih

---

³ Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, Haz., Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.

⁴ Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, Haz., Hamiye Duran, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.

⁵ *Kitâb-ı Dâr*, Anonim, Haz., Osman Eğri, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.

⁶ Hacı Bektaş-ı Velî, *Velâyetnâme*, Haz., Hamiye Duran, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, 2007.

⁷ *Erkânnâme I*, Haz., Doğan Kaplan, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.

⁸ *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem*, *Dâstân-ı Fâtîma*, *Dâstân-ı Hâtun*, Haz., Doç. Dr. Mahfuz Söylemez, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.

⁹ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, Haz., Doç. Dr. Osman Eğri, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Temmuz, 2007.

¹⁰ Seyyid Alizâde Hasan b. Müslim, *Hızırnâme Alevî Bektâşî Âdab ve Erkânı (Buyruk)*, Haz., Baki Yaşa Altınok, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Kasım, 2007.

¹¹ Virânî Baba, *İlm-i Câvidân*, Haz., Doç. Dr. Osman Eğri, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Temmuz, 2008.

¹² Kaygusuz Abdal, *Dil-güşâ*, Haz., Abdurrahman Güzel, TDV. Yay., I. Baskı Ankara, Eylül, 2009.

¹³ Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, Haz., Abdurrahman Güzel, TDV. Yay., I. Baskı Ankara, Mart, 2010.

¹⁴ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, Anonim, Haz., Ceyhun Ünlüer, I. Baskı, Ankara, Kasım, 2010.

¹⁵ Abdulğani Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî er-Radâvî (930/1524?), *Fütüvvetnâme-i Tarîkat*, Haz., Osman Aydın, TDV. Yay., I. Baskı, Ankara, Temmuz 2011.

¹⁶ *Makâlât*, 22-26.

¹⁷ *Makâlât*, 27.

ve istinsah tarihi olmayan eser, harekeli nesihle yazılmış, yazı karakteri bakımından da XVI. Yüzyılda yazılmış olduğu kabul edilen nüshalara benzediği ifade edilmektedir.¹⁸

Eserde Hz. Ali'nin ismi sadece bir yerde ve "Bir kimesne Hazret-i Alî'ye suâl itdi.

— Yâ Alî! tapduğun Tangrı'yı görür misin? didi.

— Pes görmesem tapar mıydum? didi."¹⁹ şeklinde geçmektedir. Hz. Ali ile ilgili başka bir bilgi veya değerlendirme bulunmamaktadır.

Besmele Tefsiri

Hacı Bektâş-ı Veli'ye atfedilen eserlerden bir diğeri ve "Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele Ma'a Makâlât-ı Hacı Bektâş"²⁰ adıyla Manisa Kütüphanesi'nde 3536 numarada kayıtlı olan eser, 827/1423 tarihinde Cafer b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir.²¹ Eserde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Fatıma konu edilirken²² Hz. Ali'den hiç bahsedilmemiştir.

Velâyetnâme

Velâyetnâme'de, Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatı, hasep ve nesepleri, ondan doğanlar, onun velilik ve kerametleri, batın âleminden zahir âlemine getirdiği işaret ve remizler²³ menkıbevî bir şekilde anlatılmaktadır. Eserin sonunda yer alan, "Yokluğunda adı anılmayan, bulunduğunda tanınmayan, fakir, kıymetsiz, zamanın garibi Seyyid Muhammed

¹⁸ *Makâlât*, 26.

¹⁹ *Makâlât*, 16a. Not: Eserlerin asıl metin kısımlarında dipnotlar varak numaraları esas alınarak verilecektir. Zaman zaman eserin sadeleştirilmiş kısmında yer alan şerh/ yorum şeklinde yer alan bilgilere işaret etmek amacıyla v/s şeklinde de dipnotta gösterilecektir. Ayrıca kavramların tanımlanmasında eserin kendi dipnotlarından da istifade edilecektir. Söz konusu rivayetin benzeri Zeynüddin-i Hâfi tarafından da aktarılmaktadır: Hz. Ali: "Ben görmediğim Allah'a ibâdet etmem." buyurur. Birisi de ona "O'nu nasıl görürsün?" diye sorar. Bunun üzerine Hz. Ali; "Vay sana bu boş sözünden dolayı! Gözler O'nu apaçık bir müşâhedeyle göremez. Fakat kalpler O'nu iman hakîkatlarıyla görür." cevabını verir. Bk., Zeynüddin-i Hâfi, *Mühimmâtü'l-Vâsilîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Kol., kyt no: 1391. vr. 19b.

²⁰ *Besmele Tefsiri*, 1b.

²¹ *Besmele Tefsiri*, 29.

²² *Besmele Tefsiri*, 13a.

²³ *Velâyetnâme*, 2a.

Neccârî'nin (Allah rahmet eylesin) yanındaki Bursalı Derviş Selmân tarafından nakledildi. 1035 Hicri."²⁴ şeklindeki bilgiye göre istinsah tarihi miladi 1625/1626 yıllarına denk gelmektedir.

Eserde Hz. Ali ile ilgili verilen bilgilerin çoğu Hacı Bektâşî Vefî ile ilgili meseleler içerisinde yer almakta ve menkıbevî nitelik arz etmektedir.

Eserin başlangıcında "(...) kutupların kutbu akıl sahiplerinin dayanağı, velilerin sultanı, Allah'ın kapısının erbabının övüncü, seçkinlerin delili ve yakîn nurlarının beşiği ve şeriat hazinesinin bilgilerinin kâşifi ve tarikat pirinin hidayete ulaştırıcısı ve hakikat remizlerinin özünün sahibi, "lev keşefe"²⁵ sırrının sahibi, zincir (selâsil)²⁶ ve kapıları açanın (Ali'nin) nesli,"²⁷ şeklinde Hacı Bektâş-ı Veli'nin nesebinin Hz. Ali'ye ulaştığı belirtilmektedir. Hacı Bekâş-i Veli kendisini tanımlarken: "Ben, âlemlerin Rabb'inin arslanı, Kevser sunanın nesli ve o velayetin özü, müminlerin emîri Ali'nin sırrıyım" diyerek Hz. Ali'yi tavsif etmektedir. Ayrıca O'nun "mübarek elinin ayasında güzel, yeşil, nûranî bir ben" ve "mübarek alınlarında da latif, yeşil bir ben"²⁸ gibi işaretlerinden bahsetmektedir.

Eserde Hacı Bektaşî Veli'nin aldığı eğitimlerden bahsedilirken zahir ve batın ilimlerini Hz Peygamber ve Hz Ali'den aldığı ifade edilmektedir. Burada Hz. Ali'den "velayet kutbu, âlemlerin Rabbinin arslanı, Kevser sunan, müminlerin emiri Aliyyü'l-Murtazâ" şeklinde bahsedilmektedir.²⁹ Bir başka yerde Cebrail-i Emin'in, Elif-i tac, hırka, çerak, sofrâ, alem ve seccadeyi³⁰ Hakk Teala'nın emriyle Muhammed Mustafa'ya getirdiği, Hz. Peygamber'in erkânla "İmam Ali hazretine" verdiği (...) ve en sonunda Hoca Ahmed Yesevî'ye

---

²⁴ *Velâyetnâme*, 149b.

²⁵ Bununla Hz. Ali'nin "Perde kaldırılrsa, gerçekler olduğu gibi meydana çıkarılrsa gene de bu günkü bilgime ve inancıma bir şey eklenmiş olmaz, bilgimde bir fazlalık meydana gelmez." sözü hatırlatılmaktadır. Gölpınarlı, Abdalbâki, *Vilâyetnâme, Menâkıb-Hünkâr Hacı Bektâş-ı Vefî*, İnkılab Kitabevi, İst., 1958, s. 137.

²⁶ Gölpınarlı, Hayy kabilesiyle yapılan ve Ali'nin kumanda ettiği "Zât-al Selâsil Savaşları" adı verilen savaşa telmih edildiğini söylemektedir. Gölpınarlı, *Vilâyetname*, s. 137. Ayrıca, "İlim kapısını açan ve (cehalet) zincirlerini kıran Ali" şeklinde de anlam verilebilir.

²⁷ *Velâyetnâme*, 2a/58.

²⁸ *Velâyetnâme*, 9b-10a.

²⁹ *Velâyetnâme*, 7b-8a.

³⁰ Elif-i tac, hırka, çerak, sofrâ, alem, seccade: Dört nişan anlamına gelen ve çehar alamet denilen bu eşyalar, halifelik nişanlarıdır. Şeyh halifelik verdiği dervişine bu nişanları sunar.

teslim edildiği³¹ belirtilmektedir. Eserde bu taca ve vuslalara layık nişan gösteren kişinin kutbu'l-kübera yani kutbu'l-aktablık³² mertebesinde olduğu ve bu mertebenin de Muhammed Mustafa'nın batını ve Ali'nin velayeti denilen mertebe olduğu ve bu makama seyr-i billâh dendiği ifade edilmektedir.³³

Hz. Ali 'den bahsedilirken zikredilenlere ilaveten, "Gâlip Allah'ın arslanı, müminlerin emiri", "Tâlib'in oğlu Ali (K.V)"³⁴, "Hz. Şâh-ı merdan Ali"³⁵, "Murtaza"³⁶, "Ali'nin nesli"³⁷, "İmam nesli"³⁸ şeklinde tesmiyeler yapılmaktadır.

Hz. Ali ile ilgili bilgiler verilirken: "Murtaza gibi hasmına kılıç salladıkça"³⁹, "Murtaza'nın hakkı Lâ-fetâ'dır. Çünkü Tanrı O'nun için "Ali gibi yiğit yoktur." demiştir"⁴⁰, "döne döne savaştan Ali için"⁴¹ gibi bilgiler yer alırken ayet ve hadislerin karıştırıldığı görülmektedir. Eserde Hoca Ahmed Yesevi'nin Hacı Bektaş'ı Anadolu'ya gönderirken ona Anadolu'ya gelen dervişlerin silsilelerinin "Muhammed Ali'ye" çıktığını söylemesi rivayet edilirken⁴² ve Hacı Bektâş-ı Veli'nin "Meşrebim, Muhammed Ali'den," şeklindeki ifadesinde Muhammed-Ali'nin⁴³ birlikte kullanılması dikkat çekmektedir.

Eserde Hz. Ali hakkında zikredilen bilgiler, onun yaşamındaki kahramanlıkları, dolayısıyla Hz. Peygamber'in ona yapmış olduğu iltifatları merkeze alan olağanüstü kerâmetvâri nitelikleri öne çıkaran tarikat literatürü içerisinde yer bulan ifadeler ile anlatıldığı görülmektedir.

³¹ *Velâyetnâme*, 14a.

³² Kutb kavramı hakkında geniş bilgi için bkz., Atlı, Ahmet, *Tasavvufîta Ricâlu'l-Gayb*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, ss.33-51.

³³ *Velâyetnâme*, 14b.

³⁴ *Velâyetnâme*, 2b.

³⁵ *Velâyetnâme*, 15a.

³⁶ *Velâyetnâme*, 142a.

³⁷ *Velâyetnâme*, 43b, 145a, 146a.

³⁸ *Velâyetnâme*, 145a.

³⁹ *Velâyetnâme*, 16a.

⁴⁰ *Velâyetnâme*, 17b.

⁴¹ *Velâyetnâme*, 21a.

⁴² *Velâyetnâme*, 28b.

⁴³ *Velâyetnâme*, 33a.

Kitâb-ı Dâr

Eserin nüshaların birisinin h.1377/m.1962 ve diğlerinin ise h.1248 olduğu belirtilmekle birlikte üçüncü nüshanın üzerinde, yazan kişi ve tarih ile ilgili bilgi mevcut olmamasına rağmen kâğıdı ve yazısı düzgün olması nedeniyle temel nüsha olarak kullanıldığı belirtilmektedir.⁴⁴

Alevi-Bektâşi geleneğinde hem ölüler hem de diriler için “Dâra çekilme” ve “Dardan indirilme” gibi tarihi geçmişleri olan geleneklerin⁴⁵ adap ve erkânları anlatılmaktadır.

Eserde “Şâh-ı Merdân Aliyyü'l-Murtazâ hürmetleri için”⁴⁶ ve “Ali'yi Çağırma Duası (Nâdi Ali)” yapılırken “Üstün kerametlere sahip olan Ali'yi çağır. Sıkıntıya düştüğün zaman ondan yardım görürsün. Her türlü keder ve acı, Senin lütfunla dağılır ey Allah'ım! Senin Peygamberliğiyle dağılır ey Muhammed! Senin Hak dostluğunla dağılır ey Ali! Ey Ali! Ey Ali! Allah'ım! [Bu gerçeği] anlamamı sağla! [Bu gerçekle] beni zenginleştir. Ali gibi genç, Zülfikar gibi kılıç yoktur. Hak Teâlâ Hazretleri bu okunan Ali'yi çağırma duasının saygınlığı, büyüklüğü ve ululuğunun hakkı ve hatırı için,”⁴⁷, (...) “Diyelim: Allah, Allah. Hak Teâlâ Hazretleri dünya ve âhiretin Efendisi / Muhammed Mustafâ'nın, Şah-ı Merdan Aliyyü'l-Murtaza'nın, (...) hak ve hatırı zikredilerek ölen kişinin affı dilenirken Fâtımatü'z-Zehrâ'nın, Hafîcetü'l-Kübrâ'nın ve 12 İmam'ın da hak ve hatırı için de aynı şekilde ölen kişinin affı Yüce Allah'tan niyaz edilmektedir.⁴⁸

Bir başka dua da “(...) Şâh-ı Merdân İmâm Aliyyü'l-Murtazâ'nın kerâmetinin ve azametinin ve Düldül'ünün ve Zülfikâr'ının ve Kamber'inin ve Zülfikâr ile itdiği gazânın hürmeti hakkı için⁴⁹, (...) ve biri dahi âb-ı kevser ve ona sâki olan İmâm Aliyyü'l-Murtazâ'nın ve onun hükmünde olan imâmların”⁵⁰, “İki Cihân Serveri Muhammed Mustafâ'nın ve sırrı Aliyyü'l-Murtazâ'nın, vardıkları mi'râcın, urundukları tâcın, mi'râca giderken bindiği Burâk'ın (...) hürmeti hakkı için”⁵¹ ve “(...) aşk-ı Mürtezâ hakkı için⁵²,

---

⁴⁴ *Kitâb-ı Dâr*, 20-22.

⁴⁵ *Kitâb-ı Dâr*, 24-26.

⁴⁶ *Kitâb-ı Dâr*, 3a/42.

⁴⁷ *Kitâb-ı Dâr*, 6b-7a/ 57-58.

⁴⁸ *Kitâb-ı Dâr*, 7b-8b/61-65.

⁴⁹ *Kitâb-ı Dâr*, 13a/82.

⁵⁰ *Kitâb-ı Dâr*, 14a/86.

⁵¹ *Kitâb-ı Dâr*, 14b-15a/89-90.

“Muhammed Mustafâ ve Aliyyü'l-Murtazâ hürmeti hakkı için”⁵³ ifadelerine ilaveten 12 İmam'dan, Mansûr, Seyyid Gâzî, Hacı Bektâş gibi Alevî-Bektâşî anlayışında kendisine değer verilen kimselerin hak ve hatırı için dua ve niyazda bulunulurken “kabûl et duâmızı yâ Mücîb! Duâda recâ et yâ Ali!”⁵⁴ ifadeleri kullanılmaktadır.

Kitab-ı Dâr'da Hz. Ali ile ilgili ifade ve tesmiyelerde tasavvufî gelenek ve kültürünün baskın izleri görülmektedir. Tarihsel olarak doğruluğu mümkün olmayan Hz. Peygamber ile birlikte Hz. Ali'nin Miraca çıkmış olması gibi bilgilerin zikredilmiş olması eserin menkıbevi niteliğini göstermektedir. Ayrıca 12 İmam'dan da bahsedilmektedir ancak herhangi mezhepsel bir algı yüklenmeyip duanın kabulü için hak ve hatırı gözetilen kişilerden kabul edilmektedirler.

Dâstân-ı Fâtıma

“Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma ve Dâstân-ı Hatun” başlıklı eserin bir bölümünü oluşturan ve Alevî-Bektaşî geleneğinde bilinen ve anlatılan menkıbelerden bir tanesi olan *Dâstân-ı Fatıma*'da, Hz. Fatıma'nın, Hz. Peygamber'in vefatı ve sonrasında yaşadıkları ve vefat edip babasına ulaşması tahkiye edilirken Hz. Fatıma'nın kocası olarak Hz. Ali de yer almaktadır. Hz. Ali çoğunlukla “ya Ali”, “ya Veli”⁵⁵ şeklinde, bir yerde de “Aliyyü'l-Murteza”⁵⁶ olarak geçmektedir.

Dâstân-ı Hatun'da ise iki yerde “Ali”⁵⁷ şeklinde geçmektedir. Buradaki Hz. Ali ile ilgili ifadeler genel manada nitelermeler olup özel anlamları çağrıştırmamaktadır.

Erkannâme-1

Aleviliğin yazma eserlerinden birisi olan ve *Erkannâme-1* ismiyle yayımlanan eser Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Yazma Eserler bölümü No: 24'te *Tasavvuf Risalesi* ismiyle bulunmaktadır. Oraya da Fuad Köprülü'nün özel kütüphanesinden kazandırıldığı bilinmektedir. Eserde müstensih veya tarihle ilgili bilgi bulunmamakla birlikte içerisinde geçen Şeyh Safiyüddin Erdebilî (ö. 1334) ile oğlu Şeyh Sadreddin Musa (ö:

⁵² *Kitâb-ı Dâr*, 18a/102.

⁵³ *Kitâb-ı Dâr*, 18b/105.

⁵⁴ *Kitâb-ı Dâr*, 19a-20a/106-110.

⁵⁵ *Dâstân-ı Fâtıma*, 10a-12a/54-62,13a/66.

⁵⁶ *Dâstân-ı Fâtıma*, 13b/69.

⁵⁷ *Dâstân-ı Hâtun*, 16a-b/78-81.

1392) arasında geçen sorulu cevaplı diyaloglardan ve Safevi Şeceresinin son halkası olan Şah Ali Abbas (ölm:1667)'tan bahsediyor olması orijinalinin en erken XVII. Yüzyıl dönemine ait olabileceğini göstermektedir.⁵⁸

Alevi Bektaşî geleneğinin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği için önemli olan Erkannamelerden birisi olan *Erkannâme I*, dört adet erkân risalesini ihtiva etmekte ve Bektaşîliğin yazılı kurallarını dile getirmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla eserde Hz. Ali ile ilgili nitelemeler gelenekteki "Ali" algısının anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Erkannâme I'deki "Hz. Ali" algısı tek başına incelenmesini gerektirecek kadar çok farklılıklar içermektedir ancak öne çıkanlarından hareketle burada özet olarak ele alınacaktır.

Eserde Hz. Ali, "Ali"⁶⁰, Allah'ın Aslanı Ali"⁶¹, "Emire'l-Müminin"⁶², İmam Ali el-Mürteza⁶³, Muhammed-Ali"⁶⁴, "Muhammed-Ali nesli"⁶⁵, Nâdi Ali duası içerisinde geçen "Senin Velayetinle çözülür Ya Ali! Ya Ali! Ya Ali!"⁶⁶, "Şah-ı Merdan"⁶⁷, "Erenler sultanı, Emire'l-Müminin Ali"⁶⁸, "Velayet makamının Şahı Ali"⁶⁹, "La ilâhe illallah, Muhammedun Resulullah, Aliyyun Veliyyullah"⁷⁰, "Müminlerin Emiri İmam Ali el-Mürteza"⁷¹, "Mürşidi Kamil Hz. Ali"⁷², "Hz. Ali"⁷³, "Ali el-Mürteza ve 12 İmam'ın şefaati"⁷⁴ gibi nitelemelerin yanı sıra,

---

⁵⁸ *Erkannâme I*, 14-15.

⁵⁹ *Erkannâme I*, 13-16.

⁶⁰ *Erkannâme I*, 2a/26.

⁶¹ *Erkannâme I*, 1b/25.

⁶² *Erkannâme I*, 1b/25.

⁶³ *Erkannâme I*, 18a/90.

⁶⁴ *Erkannâme I*, 8b/53.

⁶⁵ *Erkannâme I*, 14b/77. Not: Bu ifadeyle 12 İmamdan birisi olan Musa Kazım'ın nesli kastedilmektedir.

⁶⁶ *Erkannâme I*, 18b/93.

⁶⁷ *Erkannâme I*, 19a/94.

⁶⁸ *Erkannâme I*, 21b/97.

⁶⁹ *Erkannâme I*, 22a/98.

⁷⁰ *Erkannâme I*, 23b/105

⁷¹ *Erkannâme I*, 23b/105.

⁷² *Erkannâme I*, 24b/109.

⁷³ *Erkannâme I*, 24b, 25a/109-110.

nefs-i mutmainnenin kırk özelliğinin toprakta kendini gösterdiği açıklanırken “Çünkü toprak Hz. Ali gibidir. Hz. Ali'nin bir ismi de Ebu Turab'dır. Talip bu mertebeye ulaşırsa velayet ve nübüvvet onun için birdir. Çünkü nübüvvet, batını velayettir; velayet, zahiri nübüvettir”⁷⁵ şeklinde ifade edilmektedir.

“Muhammed Mustafa'nın ve Ali el-Murteza'nın evlatları olarak zikredilen Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hatice, on iki imam ve on dört masumu bilmeyen kişinin ibadetleri kabul olmayacağı ve bunlara beş vakitte dua etmek ve her okuyuşta bunu Muhammed Ali'ye tevella kılarak ikrar etmek imanın geçerliliği ve dürüstlüğü için gerekli olduğu ifade edilirken⁷⁶ inanç açısından da Hz. Ali ve ifade edilen kişiler nitelenmektedirler.

Tarikat içerisindeki yapılanmada yer alan mürebbinin soyunun Muhamed Ali'ye dayanması⁷⁷ ve yolun Muhammed-Ali'nin yolu olduğunu ve bu yolun Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikatten oluştuğunu ve Yedi kisvenin Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed ve “Hz. Ali Veliyullah'a” verildiğini ve renginin kırmızı olduğunu bilmesi gerektiği, Tacın ise on iki imam olduğunu ancak terk manasını İmam Ali el-Murteza yasakladığını, çünkü onun “tek önder” olduğunu bilmesi ve şeyhin nesebini Hz. Ali ve Hz. Muhammed'e ulaştırılması gerektiğini bilmesi ve tarikat ehline de böylece bildirilmesi⁷⁸ gerektiği anlatılırken Hz. Ali önemli bir konumda bulunmaktadır. Burada genel olarak Ehl-i Sünnet tarikatlar silsilenin dört halifeye de dayandırılmasını kabul ederken, Bektaşî geleneğinde Hz. Ali'ye dayandırılması zorunluluğunun oluşması dikkat çekmektedir.

Eserde Şeyh Safi “Hz. Muhammed Mustafa, Hz. Ali el-Mürteza'ya ve çocuklarına emanet bir tac ve kisve”⁷⁹ bıraktığını, Muhammed Bakır'ın ona “İrşad-ı Kisve” adını verdiği, tacın kubbesinde, “Allah, kendisinden başka tanrı olmayandır. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.” (Kasas 28/88) yazılı olduğunu, tacın dışarısında ise “Allah'tan başka

---

⁷⁴ *Erkânnâme I*, 26a/114.

⁷⁵ *Erkânnâme I*, 28a-b/122-125.

⁷⁶ *Erkânnâme I*, 30a/130.

⁷⁷ *Erkânnâme I*, 32a/138.

⁷⁸ *Erkânnâme I*, 32a-34a/138-146.

⁷⁹ *Erkânnâme I*, 44b/189.

tanrı yoktur. Muhammed Allah'ın elçisidir ve Ali Allah'ın velisidir.”⁸⁰ yazılı olduğu ifade edilmektedir.

Eserin önemli bir kısmını oluşturan Hatâyî nefeslerinde Hz. Ali pek çok yönden nitelenmektedir. Bu şiirlerde yer alan Hz. Ali hakkındaki Hurûfî-Bâtînî niteleme ve yorumlar, zaman zaman İmamiyye'nin 12 İmam algısı ile tasavvuf geleneğinin kavram ve yorumlarını da içermektedir.⁸¹

Erkannâme 'de tavsif edilen Ali, yukarıda zikredilen eserlerdeki nitelermelerin yanı sıra farklılıklar da dikkat çekmektedir. Özellikle “Nübüvvet batîni velayet, velayet, zahiri nübüvvetir.” şeklindeki ifadeyle nübüvvetin velayetle aynileştirilmesi, yani aynı şeyin iki farklı yüzünden ibaret olduğu ve 12 İmam ve tevella gibi Şii unsurların varlığı ve tarikat gelenekleri içerisinde aktarıldığı görülmektedir.

Cabbâr Kulu Kitabı

Talip ve dedelerce sürekli okunan, en eskisi 270 yıllık olan üç nüsha karşılaştırılarak Türkçe'ye çevrilen eserin Bektâşî âdâb, erkân, inanç, ibadet, ahlak, eğitim ve öğretime önemli derecede ışık tuttuğu ifade edilmektedir.⁸² Eserde geçen Hz. Ali algısı Alevî-Bektâşî geleneğindeki “Hz. Ali” anlayışına ışık tutacak mahiyettir.

Eserde, gerçek zamandan ziyade sanal/manevi bir zaman süreci işletilmiş ve manevi alemde zaman zaman Hz. Peygamber- Hz. Ali- Veysel Karânî⁸³, Cabbâr Kulu- Hz. Ali- Hz. Peygamber⁸⁴, Selmânî Fârisî - Hz. Ali⁸⁵, Hz. Ali-Veysel Karânî⁸⁶, Cabbar Kulu - Hz. Ali⁸⁷, Veysel Karânî-Cabbar Kulu,⁸⁸ Hacı Bektâş-ı Veli - Hz. Ali⁸⁹, Hz. Peygamber- Hz.

---

⁸⁰ *Erkannâme I*, 46a/194.

⁸¹ *Erkannâme I*, 49b-57b/ 209-238.

⁸² *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, s.16.

⁸³ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*,2a-b/83-84.

⁸⁴ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 10a/114..., 42a/248...

⁸⁵ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 62b-63a/331-332, 71b-73a /367-372.

⁸⁶ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 69a-71b/356-367.

⁸⁷ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 76b-77a /387-388.

⁸⁸ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 77a- /388...

⁸⁹ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 86a- /424...

Ali - Hz. Hızır - Cabbâr Kulu⁹⁰ bir araya getirilmektedir. Çoğu zaman soru cevap tarzında, genelde iman, ibadet, inanç, tarikat adap ve erkanı gibi konularda sohbet ettirilmektedir.

Eserde Hz. Ali bazen soru soran bazen de kendisine sorulan konumundadır. Kendisine sorulan bazı soruları cevaplamayıp Hz. Peygambere yönlendirdiği de görülmektedir.⁹¹ Bir başka yerde ise Veysel Karânî'nin yanına gelen Hz. Peygamber ve Hz. Ali kendi aralarında sohbet etmektedirler. Bu sohbette Hz. Peygamber kendisinin cevabını bildiği soruları Hz. Ali'ye yönlendirerek onun cevaplamasını istemektedir.⁹² Yapılan konuşmalarda Hz. Peygamber'in; "Ey Ali! Şerîfatta olanın durumunu anlattık. Şimdi de tarîkatta olan dervişlerin, senin döşeğinde oturan müşidlerin durumundan bahsedelim."⁹³ ifadesi Hz. Ali'nin tarikat geleneği içerisinde konumlandırıldığına işaret etmektedir.

Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye sorduğu konulardan birisi de mezhep ve dört halife-dir. Hz. Peygamber dört mezhebin ve müşidlerin hak olduğunu, onları inkâr edene şefaât etmeyeceğini ve mezhebin dört olmasının hikmetini anlatmaktadır. Bu dört mezhebin isimleri zikredilmemektedir. Ancak bu literatürümüzde genel olarak Sünnî Fıkıh mezhepleri olan Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hanbelilik için kullanılmaktadır. Eğer bunlar kastediliyorsa eserdeki yaklaşımın konumlandırıldığı gelenekle ilgili önemli bir veri olmaktadır.⁹⁴

Eserde halvet ile ilgili bilgiler verilirken Hacı Bektaş-i Veli ile Hz. Ali arasında bağ kurulmakta ve aynı silsile içerisinde görülmektedir:

— (...) Bir kimse doksan dirhem ekmek yese, kimin kaftanını giyer?

— Mü'minlik kaftanını giyer.

— Kırk dirhem yese, kimin kaftanını giyer?

— İki topuklu bir Allah dostu kaftanı giyer. Yirmi iki buçuğunu yese, Hacı Bektaş Veli'nin kaftanını giyer. On bir buçuk dirhem yese, Hazret-i Ali'nin kaftanını giyer."⁹⁵

Hz. Ali'nin tasavvuf geleneği içerisinde konumlandığı yerlerden birisi de "Dervişin Kuşağı", "Hırkası ve Tâcının ne anlama geldiğinin açıklandığı bölümdür. Burada Hz. Ali

⁹⁰ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 105b/501...

⁹¹ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 86b.

⁹² *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 2a-b/83-84, 3a-5a/86-94.

⁹³ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 12a/122.

⁹⁴ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 12b-13b/125-129.

⁹⁵ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 15b/137.

“Mürşid dervişi Hacı Bektâş Vefî, Hz. Ali Selmân-ı Fârisî ve Şeyh Muhyiddîn Arabî gibi üstadlardan birisi olarak ifade edilmektedir.⁹⁶

Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında geçen bir sohbette Hz. Peygamber’in ahirette şefaata edemem diye korktuğu insanları sayarken “Birinci gruptakiler senin ve benim Ehl-i Beyt’ime kötülük yapanlardır. Bunlar bana salavât getiren, Allah’ın birliğine î mân ederek, emirlerini tutan ve yasaklarından kaçınan, Allah’a ibâdet ve itaat eden bir Müslüman oldukları halde, bir kimsenin Ehl-i Beyt’ten birini boğazladığını, şarap içtiğini, zinâ ettiğini, birinin malını güç kullanarak çaldığını görmelerine rağmen “bu çirkin davranış beni ilgilendirmez” diyerek yüzlerini çevirirler.”⁹⁷ diye belirtmektedir. Bu bilgilerle, Ehl-i Beyt mensuplarının tarihi süreçte yaşadıkları olumsuzlukları ve bunların karşısında sessiz kalanlar ima edilir gibidir.

Eserde, Hz. Peygamber Hz. Ali’ye onunla ilgili Allah Teâlâ’ya sorduğu sorulardan bahsetmektedir. Konuşmada Allah Teâlâ Hz. Ali’ye “Hz. Ali” diye hitap etmektedir. Allah Teâlâ akılları dağıtırken Hz. Peygamber’e (S) yetmiş birim Âdem Peygamber’e altmış birim, diğer Peygamberlerin bazısına altmış birim bazısına kırk birim, Hz. Ali’ye ise altmış yedi birim verdiğini söylemektedir. Burada Hz. Ali’ye Hz. Peygamber (S) ve Hz. Âdem (S)’in dışındaki peygamberlerden daha fazla akıl verildiği görülmektedir.⁹⁸

Hz. Ali ile ilgili önemli nitelemelerden biri de Miraç olayında gerçekleşmektedir. Hz. Ali ile ilgili tartışmalarda ortaya çıkan nübüvvet-velayet ilişkisinin ve onun velayetine yüklenilen anlamın anlaşılması açısından dikkat çekicidir. Şöyle ki, Hz. Peygamber Miraçtan dönerken Azrail ile karşılaşır ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

— “Ey Azrâî! Âdem ve melekler yaratılmadan önce ne gördün?”

— Ey Allah’ın elçisi! Birisi batı, birisi doğu tarafında iki yiğit genç gördüm. İkisi de iki kürsü üzerine oturmuşlardı. İkisinin ellerinde de birer tane yeşil değnek vardı. Birer tane de yeşil topları vardı. Topu birbirlerine atıyorlardı. Atıp dururken, kalkıp gittiler.

— Ey Azrâî! Elbiseleri nasıldı?

— Batı tarafında oturan yiğit yeşil [sarı] sarınmış ve yeşil giyinmişti. Doğu tarafında oturan yiğit kırmızı giyinmiş, yeşil [sarı] sarınmıştı.

---

⁹⁶ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 21b/145.

⁹⁷ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 21a-21b/ 164-167.

⁹⁸ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 50a-b/280-283.

- Ey Azrâî! Topu oynadıktan sonra kalkıp gittiler dedin. Top hangisinde kaldı?
- Ey Allah'ın elçisi! Batı tarafında oturan yiğitte kaldı.
- Top oynayanların kim olduklarını bilebildin mi?
- Bilemedim ey Allah'ın elçisi!
- Onların birisi bendim, birisi de Ali'ydi.
- Ey Allah'ın elçisi! Batı tarafında oturan sen miydin?
- Bendim. Doğu tarafında oturan da Ali'ydi.
- Ey Allah'ın elçisi! Sizin birbirinize attığınız top ne topuydu?
- Ey Azrâî! Peygamberlik topuydu.
- Niçin birbirinize atıyordunuz?
- Allahu Teâlâ emretmişti. Top hangimizde kalırsa, o peygamber olacaktı.
- Ey Allah'ın elçisi! Senin batı tarafında, Ali'nin doğu tarafında oturmanızın sebebi neydi?
- Ey Azrâî! Peygamberlik bende son bulacaktı. Batı tarafında oturmamın nedeni buydu.
- Hazret-i Ali'nin doğu tarafında oturmasının sebebi neydi?
- Ey Azrâî! Ali, Allah dostlarının ilki olduğundan dolayı Doğu tarafında oturuyordu.⁹⁹

Eserde Hz. Ali'nin tarikat algısı içerisinde konumlandığının açıkça ifadelendirildiği diyaloglardan biri de Selman-ı Fârisî'nin Hz. Peygamber'den hakikatin bilgisini kendisine öğretmesini istemesinde ortaya çıkar. Çünkü Hz. Peygamber; “ Ey Selmân! Allahu Teâlâ bana hiçbir şeyi gizli bırakmadı. Hakikat, ma'rifet, tarikat ve şeriatın hepsini bana bildirdi. Fakat şeriatın anahtarını bana, tarikatın anahtarını Ali'ye verdi. Tarikat ilmini öğrenmek isteyen Ali'den, şeriat ilmini öğrenmek isteyen de benden öğrenir. (...) Hakikatı biz öğretirsek, ona uymak sünnet olur. Hakikat ilmi ise zor bir ilimdir. Herkes onu uygulamaya güç yetiremez. Sünneti terk etmek dînen doğru değildir. Bu yüzden bizim öğretmemize izin verilmemiştir.”¹⁰⁰ diyerek onu Hz. Ali'ye yönlendirmektedir. Bu gibi tanımlamalarda velâyet

⁹⁹ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 55b-56b/303-307.

¹⁰⁰ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 62a/328, 63a-69a/332-56.

vasfının, nübüvvetin devamı gibi anlaşıldığı tasavvufi-Şîî düşüncenin yansımasıyla velâyet sahibi Hz. Ali, Hz. Muhammed'e nispet edilen vasıfları (nübüvvet hariç) kendisinde taşıyan ve onun devamlılığını sağlayan parçadır. Bu itibarla, ikisi birbirinden ayrılmaz ve birlikte zikredildiği görülmektedir.¹⁰¹

Eserde Hz. Ali'nin konumlandırıldığı ve anlamlandırıldığı geleneğin tespitinde önemli ipucu veren örneklerden bir diğeri de Hacı Bektaşî Veli ve Hz. Ali arasındaki konuşmada geçmektedir. Kıyamet ile ilgili sorduğu soruya Hz. Ali Onu Hz. Peygamber'in bileceğini ve onunda Allah katında Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ile birlikte oturduğunu ve Selmân-i Fârisî saygıyla Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın ellerinden öpmektedir.¹⁰² Yine Hz. Peygamber dört halife ile sohbet etmektedir¹⁰³ ve onlar Hz. Peygamber'in dostları olarak anılmaktadır.¹⁰⁴ Hz. Peygamber'in soruları sorarken çekinen Ali'ye söylediği "Utananın oğlu kızı olmaz"¹⁰⁵ sözü ve "Aşığa Bağdat uzak değildir"¹⁰⁶ gibi Hz. Peygamber'e söylettirilen ifadeler eserin dili, üslubu ve dönemsel özellikleri hakkında ipucu vermektedir.¹⁰⁷

Eserdeki bu ve benzeri veriler düşünüldüğünde, Hz. Ali tarikat kültür ve yapılandırması içerisinde konumlandırılmaktadır. Ancak Hz. Ali zaman zaman Peygamber seviyesinde hatta bazen Peygamberlerden üst pozisyonda tutulmaktadır. Eserde Hurûfî, Bâtînî öğelerin öne çıktığı görülmektedir.

İlm-i Câvidân (Virânî Risâlesi)

Eserin yazarı olan Virânî Baba'nın nerede ve hangi tarihte doğup öldüğü hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak Gölpinarlı onun Alevî-Bektaşîler arasında sayılan yedi şairden olduğunu¹⁰⁸ ve 1587-1628 yılları arasında yaşayan Şah Abbas ile

---

¹⁰¹ Bkz. Sarkaya, Saffet, "Alevî İnanç Kültüründe Hz. Muhammed", s. 8, http://www.msaffets.com/wp-content/uploads/Alevi_Muhammed.pdf

¹⁰² *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 86b- 88b/427-435.

¹⁰³ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 127a/586...

¹⁰⁴ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 95a/460.

¹⁰⁵ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 89b/439.

¹⁰⁶ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 95b/463.

¹⁰⁷ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, 10b/117, 69b/359.

¹⁰⁸ Gölpinarlı, Abdülbâki, *Pir Sultan Abdal Hayatı Sanatı Eserleri*, Varlık Yay. İst., 1992, s.6.

görüştüğünü söylemektedir.¹⁰⁹ Eserin pek çok nüshasının varlığı tahmin edilse de ellimizdeki bu eserde Turan Saltık Dede'den elde edilen ve bu eserin Tarikat-ı Aliyye-i Celvetî muhibbi Seyyid Hasan Hüsnî İbn-Ali ced?... Şeyh Muhammed el-Hâdi el Halvetî ve'n-Nakşî'ye ait olduğu kaydının yer aldığı h.1290/m.1873 tarihli nüsha ile üzerinde herhangi bir tarih bulunmayan Eyüp Öztürk Dede'nin özel kütüphanesinden bulunan nüshaların kullanıldığı ve okunmasında tam olması nedeniyle Merzifon nüshasının esas alındığı belirtilmektedir.¹¹⁰

Klasikler içerisinde Hz. Ali'ye en çok yer verilenlerden birisi olan eserde Hz. Ali hakkındaki bilgiler özetle şu şekildedir:

Eserde Muhammed-Ali ifadesi öne çıkmaktadır. Hakk onların vasıtasıyla bilindiği için onları bilmeyen bir anlamda Hakk'ı bilemeyeceği için imansız olarak nitelenmektedir.¹¹¹ Caferi Sadık'ın söylediği rivayet edilen "Gönlünü mal-mülk sevgisinden boşaltmanın canı Muhammed-Ali'dir. Çünkü biri Allah'ın peygamberidir. Diğeri Allah'ın dostudur. (...) Muhammed'e ve Ali'ye inanmayan kimse hakkında Allah-u Teâlâ şöyle buyurmuştur: "İnkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının." (Bakara, 2/24) Ey [Hakk'a kavuşmak] isteyen kimse! Bu âyetin hükmüne göre aslını bilmek istersen, inkârcı olma!"¹¹² ifadelerinde Muhammed Ali'den kaçmak inkâr olarak tanımlanmaktadır. Benzer bir şekilde Virânî, Hak Teâlâ'nın Muhammed ve Ali'nin, onların Ehl-i Beyt'inin ve evlatlarının kimler olduğunun bilinmesini ve böylece gerçeğe yalanın ayrılmasını istediğini ve "Allah'ın laneti, yalancılara üzerine olsun." (Âl-i İmrân, 3/61) âyetinin de anlamının bu olduğunu¹¹³, onları bilmeyenlerin yalancılar olduklarını ve onlardan teberrâ edilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹¹⁴ Eserde Hakk, Muhammed-Ali'nin yüz güzelliğini ve olgunluğunu bilmek¹¹⁵ olarak tanımlanmaktadır.

Virânî'nin ifadelerinde nübüvvet ve velayet ile ilgili önemli ifadeler bulunmaktadır: "(...) Erenler ölmez ve Erenlere ölüm olmaz. Ölüm ancak bedene ulaşır. Rûha ulaşmaz.

¹⁰⁹ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Alevî- Bektâşî Nefesleri*, İnkılap Yay., İst., 1930, s. 20.

¹¹⁰ *İlm-i Cavidân*, s. 20-21.

¹¹¹ *İlm-i Cavidân*, 1b/67.

¹¹² *İlm-i Cavidân*, 3a-b.

¹¹³ *İlm-i Cavidân*, 2a/70.

¹¹⁴ *İlm-i Cavidân*, 2b/75.

¹¹⁵ *İlm-i Cavidân*, 10b/139.

Çünkü onların rûhu Muhammed-Ali'dir. Erenler Muhammed-Ali'dir. Sonuç olarak Muhammed-Ali ölmez. Zîrâ peygamberlik ve velîlik nûru bir olmuştur. O Hak yoldur ki sonsuzdur, ölmez. Bu yüzden pîrlar buyurlar ki: Bir kimse, özünü Muhammed-Ali'nin rûhuna ulaştır-mamışsa, fukarâyım demesi, tâc ve post giymesi taklitten ibârettir."¹¹⁶ Yine, kurtuluşa eremeyen kimsenin Muhammed Ali'nin ruhuna ulaşamayacağı ve kavuşamayanların ise görünüşte insan olsalar da hakikatte şeytan oldukları¹¹⁷ ve "İnsanın yüzünü iyi tanı ki Muhammed-Ali'yi incitmesin ve sözlerine karşı gelmesin. Çünkü Hak Teâlâ şöyle buyur-maktadır: "Allah'ı ve Peygamber'i incitenlere, Allah, dünyada da âhirette de la'net eder. Onlara alçaltıcı bir azâb hazırlar." (Ahzâb, 33/57.) belirtilmektedir."¹¹⁸

Burada velayet ve nübüvvetin zahiri olarak birleştirilmesi söz konusu gibi ise de aynı sonucu hedeflemeleri bağlamında yapılan bir benzeşme şeklinde algılamak da müm-kündür. Bu değerlendirmemizi destekleyen örneklerden birisi de velilik ile nebiliğin izahın-da kullanılan gece ve gündüz örneklerinde ortaya çıkmaktadır: " (...) Ay karanlıktır. Yansı-ması gecedir. Velîlik [makamı] aydır. Gündüz ise peygamberlik [makamıdır]. Aydınlık ve gündüzdür. Çünkü şerîat görünendir. Görünen gündüzdür. Fakat tarîkat görünmeyendir (bâtındır). Bu yüzden gecedir. Geceye şerîata göre ispat gerekmemektedir. Bu yüzden şerîat peygamberlere, tarîkat ise Allah dostlarına özgüdür. İkisi de birdir. Bu durumda göz şerîat, kulak tarîkattır. Ma'rifet Muhammed; hakikat Ali'dir. Hakikat burun; ma'rifet ağızdır. Evrendeki düzen, dört kapı kırk makam üzerine kurulmuştur. Bunların onu şerîat, onu tarîkat, onu ma'rifet ve onu da hakikattir."¹¹⁹

Eserde Hz. Ali ile ilgili yerlerde zaman zaman hurûfi ve bâtinî yorumlar görülmek-tedir: "*Rabbü'l-âlemîn* yani âlemlerin sahibi ve rızıklandırıcısı demenin anlamı; âlemin aslı, atası demektir. "Ata"dan kastedilen *Fâtiha*'dır. *Fâtiha*'dan kastedilen "kitâbın anası"dır. "Kitâbın anası"ndan kastedilen "yedi âyet"tir. "Yedi âyet"ten kastedilen yedi noktadır. Yedi noktadan kastedilen bir "elif"tir. Bir "elif"ten kastedilen Kur'ân-ı Kerîm'in bütünüdür. Kur'ân-ı Kerîm'in bütününden kastedilen, yüz on dört sûredir. Yüz on dört sûreden kastedilen altı bin altı yüz altmış altı âyettir ve ondan kastedilen de on sekiz bin âlemdir. "Âlem"den kas-tedilen "Âdem"dir. "Âdem"den kastedilen Muhammed, Ali ve onların Ehl-i Beyt'idir. Mu-

---

¹¹⁶ *İlm-i Cavidân*, 3b-4a.

¹¹⁷ *İlm-i Cavidân*, 14a/167.

¹¹⁸ *İlm-i Cavidân*, 12b/155.

¹¹⁹ *İlm-i Cavidân*, 28a/279.

hammed- Ali'nin Ehl-i Beyt'inin niteliklerini bilmektir."¹²⁰ Benzer örneklerden dikkati çekenler arasında şunlar da gösterilebilir ki Muhammed-Ali'nin aynileştikleri ve farklılaştıkları yönler belirginleşmektedir. "(...) Gerçek pîr Muhammed-Ali'nin kendisidir. Bunlar *Bismillâh*'ın zâtıdır. *Bismillâh* Allah'a götüren yoldur. Allah'a giden yol sonsuzdur.¹²¹ (...) "Taklîdî îman ise [Hak katında] geçerli değildir. "Elif" Allah, Muhammed ve Ali sayısınca üç harftir. Bir de noktası vardır. Üçü bir kişi olup, o noktadır. Varlıktan kurtulup, Allah'da fânî olma dedikleri makam ve ilim makamı Ali'ye aittir.¹²²

Hurûfî-Bâtînî yorumlardan bir tanesi de şudur: "*Bismillâh*'ın kim olduğunu bil ve onun gereklerini yerine getir. Böylece Allah'a giden yolun kapısını görebilesin. Hak yolun ve Hakk'ın dostluğunun ne olduğunu bilebilesin. O nokta velîliğin sultânıdır ki ismi Ali'dir ve Allah'ın velsidir. (...) "Bâ"nın altındaki nokta bizzat Ali'dir.

Alî'dir, nokta-i evvel-i hidâyet,

Alî'dir, âhir-i nûr-ı velâyet.

Alî'dir, hod âlem-i zât-ı mutlak,

Alî'dir, kudret ü hikmet ü kerâmet.

Alî'dir, sûret-i Rahmân Alî'dir,

Alî'dir, şâfi-i rûz-i kıyâmet.

Alî'dir, fâil-i muhtâr Alî'dir,

Alî'yi sevmezsin cânına la'net.

Alî'dir ey Virânî, tende cânın,

Kim anı sevmedi, la'net be-gâyet.¹²³

Kendisini Caferî olarak tanımlayan Virani'nin¹²⁴ Hz. Ali'yi Hurûfî-Bâtînî anlayışla nitelediği en iyi örneklerden birisi de şudur: "Biri "pâ" biri "çâ" biri "jâ" ve biri "nâ"dır. Bu dört harfin üzerinde olan on iki nokta sayısınca on iki imâm gelmiştir. 12 İmam'ın nesli ve ço-

¹²⁰ *İlm-i Cavidân*, 6a-b/103-107.

¹²¹ *İlm-i Cavidân*, 31b/307.

¹²² *İlm-i Cavidân*, 32a-b/311-315.

¹²³ *İlm-i Cavidân*, 15b-16a/176-180.

¹²⁴ *İlm-i Cavidân*, 29b/289.

cukları, on dört temiz masumdur. Onların anası Hatîcetü'l-Kübrâ ve Fâtîmatü'z-Zehrâ'dır. Bunlar, evrenin aslı sayısınca yirmi sekizdir. Bütün varlıklar bunların muhabbeti için var olmuşlardır. Bu yirmi sekiz harf, Hazret-i Muhammed sayısınca gelmiştir ki insanın yüzüdür. Evrenin secde ettiği yerdir. Bu nedenle [insanın] yüzünde Hazret-i Ali'nin yirmi sekiz çocuğunun ve Ehl-i Beyt'in isimleri yazılmıştır. 12 İmâmların isimleri şunlardır: İmâm Alî, İmâm Hasan, İmâm Hüseyin, İmâm Zeynü'l-Âbidîn, İmâm Muhammed Bâkır, İmâm Ca'fer-i Sâdık, İmâm Mûsâ Kâzım, İmâm Mûsâ Alî Rızâ, İmâm Muhammed Takî, İmâm Alî Nakî, İmâm Hasanü'l-Askerî, İmâm Muhammed Mehdî -Allah'ın selâmı onların üzerine olsun- Hazretleri. Zamânın kuvvetli, kudretli büyük insanı, âlemin kutbu Hazret-i Mehdî, Hatîcetü'l-Kübrâ, Fâtîmatü'z-Zehrâ ve on dört temiz masum, yirmi sekiz harfin karşılığında gelmişlerdir. On iki imâm ve on dört temiz masum yirmi altı, Hatîcetü'l-Kübrâ ve Fâtîmatü'z-Zehrâ ile evrenin aslı sayısınca yirmi sekiz eder. Bu isimler yirmi sekiz harfin karşılığında gelmişlerdir. Muhammed-Ali bir kişidir ve "lâmelîf" karşılığında gelmiştir. Onlar ile yirmi dokuz olur. Muhammed ve Ali'nin biri "lâm" biri "elif"tir. "*Ey Ali! Etin etimdir, bedeninin bedenimdir, kanın kanımdır, rûhun rûhumdur, elin elimdir, ben seninleyim, sen bendensin, ben de sendenim.*"¹²⁵ [Hadîsinin anlamı] burada ortaya çıkar. "Lamelîf"le birlikte yirmi dokuz mukattaât harfi sayısındadır. Kur'ân-ı Kerîm'in bütünü ve evrenin düzeni, [sayıları] yirmi sekiz olan Muhammed ve Ali'nin evlatları [Ehl-i Beyt] hatırına var olmuştur. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "*Ey Muhammed! Eğer sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.*"¹²⁶ Âlemler onların şanı için yaratılmıştır. Bunlar Allah dostluğu makamına ulaşmışlar, Cehennem azâbından kurtulmuşlar ve ihtiyaçsızlık içinde olgunluk seviyesine erişmişlerdir. Her kim bunlardan şüphe duysa ve onların yolundan gitmese, ben mü'minin demesinin, kelime-i şehâdet getirip namaz kılmasının, oruç tutmasının, hacca varmasının ve zekât vermesinin ona bir faydası yoktur. (...) Yirmi sekiz harf "lâmelîf"e yönelmiştir. "Lâmelîf" Muhammed'e (S) ve Ali'ye (kv) yönelmiştir. Muhammed (S) ve Ali Kur'an sûrelerinin başında bulunan mukattaât harflerine yönelmiştir. Mukattaât Kur'an'ın yüz on dört sûresine yönelmiştir. Kur'an'ın yüz on dört sûresi, altı bin altı yüz altmış altı âyet ve on sekiz bin âleme yönelmiştir. On sekiz bin âlem, insana yönelmiştir. İnsan Hakk'a yönelmiştir. Hak Muhammed ve Ali'nin evlatlarına [Ehl-i Beyt'e] yönelmiştir. Nitekim [Allahu Teâlâ] şöyle buyurmaktadır: "*Ey Muhammed! Eğer sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.*" O

---

¹²⁵ el Hindî, Alaudđın Ali b. Hüsâmüddîn, *Müntehâbü'l-Kenz*, Dâru's-Sadr, Beyrut, ts., V/31.

¹²⁶ el-Aclünî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Kahire ts. II/164.

halde [Allah] yeri ve göğü ve on sekiz bin âlemi, Muhammed-Ali'nin evlatlarının [Ehl-i Beyt'in] sevgisi için yaratmıştır." ¹²⁷

Virânî, "Ben ilmin şehriyim; Ali de onun kapısıdır."¹²⁸ hadisine dayanarak Ali'yi bilmeyenin Muhammed'i bilemeyeceğini, Muhammed'i bilmeyenin ilmi ile amel etmiş olmayacağı, ilmi ile amel etmeyen ve kendisini bilmeyenin de Ali'nin evlatlarını [Ehl-i Beyt'i] kabul etmemiş ve dolayısıyla Ali'yi de sevmemiş olacağını, böyle bir kimsenin Ehl-i Beyt'in niteliklerini anlatan "And olsun ki, biz insanoğullarını şerefli kıldık. Onların karada ve denizde gezmesini sağladık. Temiz şeylerle onları rızıklandırdık. Yarattıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık." (İsrâ, 17/70.) ayete aykırı davranmış olacağını belirtmektedir. ¹²⁹ Virani "Velîlerin şahlarının şâhı olan Hazret-i Ali'nin büyüklüğü ve kudreti, bütün yaratılmışların gözü ve kulağındadır." şeklinde nitelediği Hz. Ali'yi bilmenin gerekliliğini "Eğer beni eğiten birisi olmasaydı, Rabb'im bilemezdim" şeklinde Hz. Peygamber'e atfettiği ifade ile mürşide olan ihtiyaca vurgu yaparak Hz. Ali'nin bilinmesinin gerektiğini ifade eder:

Murtazâ'yı bilmeyen hayvân olur,

Sûretâ canlu, velî, bî-cân olur.

Murtazâ'yı her kim ikrâr eylemez,

Uş şehâdet bil, ana pinhân olur.

Murtazâ'yı fehm iden, Âdem durur,

Kim ki bilmez, sanma kim insan olur.

Murtazâ'nın yoluna baş oynatan,

*Aşkına kurbân olan, Vîrân olur.*¹³⁰

Eserde Hz. Ali tarîkat kapısı, yani mal-mülk sevgisinden gönlünü boşaltma ve maddî varlıktan sıyrılarak Hakk'a ulaşma kapısı olarak zikredilmektedir. Bu anlamda Hz. Muhammed'i bilmeyen Hz. Ali'yi ki bunlar kılavuzluk yapan pirlerdir, dolayısıyla da Hakkı

¹²⁷ *İlm-i Cavidân*, 18b-19b/203-211.

¹²⁸ el Cezrî, İzzeddin b. Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dârü's-Şa'b, Kahire, 1970, IV/100.

¹²⁹ *İlm-i Cavidân*, 6a-b/103-107.

¹³⁰ *İlm-i Cavidân*, 16a/183.

bilmemiş olarak değerlendirilmektedir.¹³¹ Virânî, Hz. Ali'nin "Şerîat bir su'dur. Öncelikle şerîat suyunda yıkanmayan, Müslüman olmaz. Tarîkat bir ateştir. Ateşte yanmayan pişmez ve olgunlaşmaz. Ma'rifet, bir rüzgârdır. [Rüzgâr] esmeyince, sular akmaz, ateş yanmaz ve çyilik pişmez. Her şey, bağlanır."¹³² ifadeleri ile Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat düsturlarının Hz. Ali ile bağlantısını kurmaktadır.

Eserdeki ilginç ifadelerden bir tanesi de yaratılış ile ilgilidir. Virânî Hak Teala'nın yarattığı her şeyi ve bütün varlıkları Ehl-i Beyt ve [Muhammed-Ali'nin] evlatları aşkına yarattığını ve bu dünyayı bahçe gibi süslediğini ve Kendi lütuf ve cömertliğinin bir sonucu olarak bu bahçeyi Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye hediye ettiğini, dolayısıyla onların sevilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü Hz. Peygamber Velîlerin Şâh'ı hakkında şöyle buyurmuştur: "*Ey Ali! Etin etimdir, bedenî bedenimdir, kanın kanımdır, rûhun rûhumdur, elin elimdir, ben seninleyim, sen bendensin, ben de sendenim*"¹³³, "*Ben ve Ali tek bir nûrdan yaratılmışızdır.*"¹³⁴ buyurmuştur. Virânî'ye göre, bu hadislerle göre "onlar tek bir nûrdur. Böyle olunca, arada başka bir şey olmaz. Tam bir birlik olur." Dolayısıyla bir kimse onların evlatlarını bilmeseydi, yollarına gitmeseydi ve gerektiği gibi sevmezse, İmam Ca'fer-i-Sâdık tarikatının kurallarını kabul etmeseydi onun makamına gönlünü vermese, içi şirkle doludur ve dışı eşek olur.¹³⁵

Virânî'nin Hz. Ali'nin konumunu ve onun sözlerini ikrarın iman ve kurtuluş için önemli olduğunu ve Hak- Muhammed-Ali'nin anlamının netleştiği örneklerden bir tanesi de şudur: "Cömertlerin Şâhı ve Muhterem İmâm, Aliyyü'l-Murtazâ'nın ne buyurduğunu sen bilir misin? [Şöyle buyurmaktadır:] "Âhirete yönelmiş olanlara, dünya haramdır. Dünyaya yönelmiş olanlara âhiret haramdır. Allah'a yönelmiş olanlara ise, her ikisi de haramdır. Hak Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "*Âhiret kazancını isteyen kazancını artırırız. Dünya kazancını isteyen de ondan veririz. Ama âhirette bir payı bulunmaz.*" (Şûrâ, 42/20). Allah'ın Elçisi

---

¹³¹ *İlm-i Cavidân*, 6b/107, 9a/127.

¹³² *İlm-i Cavidân*, 11a/143.

¹³³ El-Hindî, *Müntehâbü'l-Kenz*, VI/31.

¹³⁴ Süleyman el-Kunduzî, *Yenâbü'l-Mevedde*, Müessesetü'l-Alemi li'l-Matbûât, Beyrut, 1997, s.83; Yukarıdaki hadis şu şekilde de rivâyet edilmiştir: "*Ene ve Alî min şeceratin vâhidetin*" Anlamı: "Ali ve ben bir ağaçtan yaratıldık." Bkz. Aliyyü'l-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, XI/608.

¹³⁵ *İlm-i Cavidân*, 20a/215.

(S) şöyle buyurmaktadır: “*Dünya bir leştir ve onu isteyen köpek ve aldanmıştır.*”¹³⁶ O halde Hakk’ın, Muhammed’in ve Ali’nin sözlerini düşün. Bunlara inanmayan nasıl insan olabilir? Öyleyse ey [Hakk’a] kavuşmak isteyen! Bu delile göre Allah’ın, Muhammed’in ve Ali’nin sözlerini kabul etmeyen, şerîat kapısında [görünüşte] kelime-i şehâdet getirdiği halde, mânâda inanmayan kimse Cehennemliktir.”¹³⁷ (...) Hakk’ın yol göstermesi, Muhammed’in (S) şefaati ve İmâm Ali’nin velîliğidir ki, Kur’ân-ı Azîm fethedilmiştir. İmâm Ali hakkında şöyle buyrulmuştur: “*Ali gibi genç Zülfikâr gibi kılıç yoktur.*”¹³⁸ O halde Hakk’ın kudreti, Muhammed’in (S) şefaati ve İmâm Ali’nin himmeti ile kelime-i şehâdet küfür üzerine galip gelmiştir. Hakk’a îmânın, Muhammed’e (S) şehâdetin, İmâm Ali’ye ikrârın, [onların] Ehl-i Beyt’ine ve evlatlarına niyâzın nerede? Evrenin aslının ne olduğunu ve kimin için yaratıldığını bilmez misin? Evrenin aslı Hak’tır. Hak, Muhammed-Ali’dir. Onların Ehl-i Beyt’ini ve evlatlarını bilmektir.¹³⁹

Hurûfî-Bâtinî yorumlara en iyi örneklerden birisi de şudur: “Kur’ân’ın bütününde her ne varsa “kâf” ile “nûn”da mevcuttur. “Kâf” ile “nûn”da her ne varsa, *Bismillâh*’ta mevcuttur. *Bismillâh*’ta her ne varsa “bâ”nın noktasında mevcuttur. *Bismillâh*’ın “bâ”sının altındaki nokta Hazret-i Ali’dir. Her şey o noktada mevcuttur. Bütün ilimlerin kapısı o noktadır. Hazret-i Peygamber de şöyle buyurmaktadır: “*Ben ilmin şehriyim, Ali de o şehrin kapısıdır.*”¹⁴⁰ Eğer o noktayı zât ve sıfatı ile birlikte iyi anlar ve onun yolundan yürürsen, Kur’ân’ın bütünü kavramış olursun. Nitekim [Allahu Teâlâ] şöyle buyurmaktadır: *Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi’l-Âliyyi’l-azîm.* (Buhârî, Ezan, 7). Allah’ın büyüklüğü, kuvvet, kudret ve hikmetine göre bütün ilimlerin kapısı Ali’dir. Evlere kapısından girmek gerekmektedir. Öyleyse *Bismillâh* Ali’dir ki yedi tane ismi bulunmaktadır. Nitekim [bu durum] beyitte şöyle ifade edilmektedir:

Aliyyen dir ki, Furkân’da bil ey cân,

Vasiyy-i Mustafâ, ol Şâh-ı Merdân.

Ki İncîl içre söylerler, İlyâ,

Zebûr’da dir, Beriyyâ, ism-i pinhân.

¹³⁶ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, I/409.

¹³⁷ *İlm-i Cavidân*, 20b-21a/216-221.

¹³⁸ Metin hadîs kaynaklarında bulunamamıştır.

¹³⁹ *İlm-i Cavidân*, 22a/231.

¹⁴⁰ el-Hindî, *Müntehâbü’l-Kenz*, VI/30.

Velî, Tevrât ile böyle bilürler,

Bî-riyâdır bî-riyâ, günden ayân.

Biri dahi, Tûrâbî'dir, ana nâm,

Bir ismi dahi, Haydar'dır, sırr-ı Sübhân.

Ey Virânî! Yedi isim oldu tamâm,

Ve ma'nâda şakku'l-kamer, seb'u'l-mesânî.¹⁴¹

Yukarıda örneklerle vermeye çalıştığımız Hz. Ali ile ilgili Virânî'nin görüşleri yine eserde bir anlamda özetlenmektedir. Virânî'ye göre [Hazret-i Ali'nin] Ehl-i Beyt'ine ve evlatlarına samimi bir şekilde bağlanmayan kimsenin imanı geçerli değildir. Onlara hem dil ile hem de gönülle bağlanan kişinin bu dünyada başka bir şeye ihtiyacın kalmayacak ve dünyanın bütün lezzetlerinden gönüllerini arındırması olacaktır. Maddî varlıktan sıyrılma ve Hakk'a ulaşma makamının dönüşü Muhammed-Ali'ye, dolayısı ile Hakk'a olacaktır ki Allah'ın yolu, peygamberlik ve Allah dostluğu bir bütündür. Virâni bunu şöyle temellendirir: "Zirâ mânâsı Allah tarafından vahyedilen, metni Peygamber Efendimiz'e ait olan kutsal hadîste Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Eğer bütün insanlar, Ebû Tâlib'in oğlu Ali'nin sevgisi üzerine birleşselerdi, Cehennem'i yaratmazdım."¹⁴² hadisin anlamı şöyledir: Bütün cihan halkı Ali'yi sevse, Cehennem'i yok ederdim. Öyleyse ateşte yanmamak istiyorsan, Ali'nin evlatlarına [Ehl-i Beyt'e] bağlan. Her kim bağlanmazsa, Cennet'e giremez. Görünüşte insan, manada hayvandır. Âdem'e secde etmeyip "Âdem'e secde olmaz" derse şeytandır. Bu manayı kavramazsa, şeytandır. Âdem'den kastedilen Muhammed-Ali'dir.¹⁴³

Caferi mezhebine mensup olduğunu belirten Virânî'nin eserde Hz. Ali ile ilgili verdiği bilgiler ve yaptığı değerlendirmelerde Ali inanılması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada Muhammed-Ali tekleşmesi yani nübüvvet-velayet birleşmesi ve hatta Hak-Muhammed-Ali birleşmesi görülüyor. Yani uluhiyyet, nübüvvet ve velayetin Hurûfî ve Bâtînî ifadelendirmelerle tekleşmesi söz konusudur. Ayrıca teberra, on iki imam ve 14 masumun öne çıkarıldığı görülmektedir.

---

¹⁴¹ *İlm-i Cavidân*, 33b-34a/320-325.

¹⁴² el Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XI/611.

¹⁴³ *İlm-i Cavidân*, 34b-36b/331-347.

Hızırnâme, Alevî Bektaşî Adap ve Erkânı (Buyruk)

Alevî-Bektâşî inanç ve kültürünü en güzel ve sıhhatli bir şekilde yansıtan kaynaklardan birisi olarak tanımlanan eserin kullanılan bu nüshası içerisinde iki istinsah tarihi yer almaktadır. İlki ana metin olan *Hızırnâme* metni sonucunda h.1264/m.1848 (137b/582), diğeri ise eserin sonunda h.1265/m.1849 olarak verilmekte ve müstensih ikinci kayıta adını Seyyid Ali Zâde Hasan b. Müslim olarak zikretmektedir.¹⁴⁴ İstinsah yeri ise Birinci Bölümün sonunda Amasya olarak belirtilmektedir.¹⁴⁵

Eser, genellikle Hz. Muhammed (S), Hz. Ali, İmam Cafer-i Sadık (702-765), Şeyh Safi (ö. 1334) ve Hızır arasında geçen konuşmalardan oluşmaktadır. Bunlar gerçek zaman ve mekânda olmayıp, sanal/manevî âlemde gerçekleşmektedir. Bu da eserin mahiyeti ve içerdiği bilgilerin niteliği hakkında önemli ipuçları vermektedir. Çok farklı Hz. Ali nitelemeleri bulunan eserde öne çıkanları özetle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Eserde en çok “Muhammed-Ali”¹⁴⁶, “Ali-Muhammed”¹⁴⁷, şeklinde Hz. Ali ve Hz. Muhammed (S) bir arada zikredilmektedir. Hz. Muhammed (S) tek başına kullanıldığında “Resulullah”, “Muhammed Mustafa”¹⁴⁸, Hz. Ali tek başına kullanıldığında ise pek çok niteleme var. Bunların bir kısmı şunlardır: “Şâh”¹⁴⁹, “Şâh-ı Merdân”¹⁵⁰, “Sultan Ali”¹⁵¹, “Hazret-i Şâh-ı-Merdân Murtazâ Ali”¹⁵², “Aliyyü'l-Mürteza”¹⁵³ “Şâh-ı Hüb”¹⁵⁴, “Min Rabbi'l-Alemin (Vakıa, 56/80) ayetinin sırrı”¹⁵⁵, “Dür-i meknûn”¹⁵⁶, “Cümleye rehber”¹⁵⁷, “Aliyyün

¹⁴⁴ *Hızırnâme*, 167/698.

¹⁴⁵ *Hızırnâme*, 137b/582.

¹⁴⁶ *Hızırnâme*, 2a/40, 4b/51, 7a/60, 8a/64.

¹⁴⁷ *Hızırnâme*, 5b/55, 6/59, 7b/63, 8a/64, 17a/92...

¹⁴⁸ *Hızırnâme*, 26a/136.

¹⁴⁹ *Hızırnâme*, 3a/44, 54b/251.

¹⁵⁰ *Hızırnâme*, 3a/44, 21b/119.

¹⁵¹ *Hızırnâme*, 2a/40.

¹⁵² *Hızırnâme*, 40a/192.

¹⁵³ *Hızırnâme*, 44b/211, 45a/212.

¹⁵⁴ *Hızırnâme*, 72a/320.

¹⁵⁵ *Hızırnâme*, 1b/39.

¹⁵⁶ *Hızırnâme*, 2a/40, 3a/44.

¹⁵⁷ *Hızırnâme*, 2a/40.

Veliyyu'llah"¹⁵⁸, "Mürşid-i kâmil"¹⁵⁹, "Esedu'llâhî'l-gâlib"¹⁶⁰, "İmâm Ali"¹⁶¹, "el-Halîfetü ba'de'n-Nebiyi"¹⁶²

Eserde geçen konular daha çok Bâtınî yorumlarla, tarikat adap ve erkânlarından oluşmaktadır. Hz. Ali ile ilgili algılar da bu bağlamda şekillenmektedir. "Muhammed Ali'nin yolu içinde erkândır Âl-i İmrân"¹⁶³, "Yâ Şeyh, tarîk-i evliyâ oldur ki, Muhammed-Ali'nin buyurduğuna gidesin"¹⁶⁴, "Muhammed-Ali'nin buyurduğu oldur ki, evvel şerîatı muhkem eylesin. Andan sonra tarîkatı muhkem eylesin. Andan sonra ma'rifeti muhkem eylesin. Andan sonra hakikatı muhkem eylesin."¹⁶⁵, "Dört kapı Ali Muhammed'in yolu, erkânı üstüne kuruldu."¹⁶⁶, "Yâ Şeyh, ol kapı üçlere açılır; zîrâ ki Ali-Muhammed'dir"¹⁶⁷, "musâhib öyle gerek ki Ali-Muhammed gibi gerektir"¹⁶⁸ gibi ifadeler önemli örnekler oluşturmaktadır.

Eserde Hurûfî ve Bâtınî nitelermeler de oldukça çoktur ve bunlarda zaman zaman Ali-Muhammed aynileşmektedir. "Hak Teâlâ hazretlerinden yedi âyet geldi ki Ali-Muhammed'dir."¹⁶⁹ "Yâ Şeyh, ikisi bir kisveden baş gösterdi. Ali-Muhammed oldu. Dahi dersin "*Lahmûke lahmî*"dir"¹⁷⁰ dedi. Dahi dersin; Ali-Muhammed'in yolu ve erkânı on iki farz üzerine kuruldu."¹⁷¹ gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Eserde musahiplik kavlinin yerine getirilmesi ile ilgili verilen öğütlerde 12 farzı yerine getiren talip Muhammed-Ali yolunda kutbü'l-evliyâ olmaktadır. Bu talibe o zaman "Ol

---

¹⁵⁸ *Hızımâme*, 73b/327.

¹⁵⁹ *Hızımâme*, 73b/327.

¹⁶⁰ *Hızımâme*, 159/668.

¹⁶¹ *Hızımâme*, 159a/668.

¹⁶² *Hızımâme*, 159a/668.

¹⁶³ *Hızımâme*, 2a-b/40-43.

¹⁶⁴ *Hızımâme*, 7a/60.

¹⁶⁵ *Hızımâme*, 7a/60.

¹⁶⁶ *Hızımâme*, 7b/63.

¹⁶⁷ *Hızımâme*, 10a/72.

¹⁶⁸ *Hızımâme*, 13b/87.

¹⁶⁹ *Hızımâme*, 13b-14a.

¹⁷⁰ İfade Hadîs olarak geçmektedir. Hz. Ali'ye hitaben Peygamberimiz buyumuştur: "Senin etin benim etimdir." Süyûtî, *el-Câmiu'l-Kebîr*'den Mustafâ Kemâlüddîn el-Bekrî, Hz. *Peygamber'in Dilinden Dört Halîfesi ve Ashâbı*, Çev., Ali Fikri Yavuz, Sönmez Nşr., İst., 1967, s. 302

¹⁷¹ *Hızımâme*, 15a/92.

tâlibe Arşu'r-Rahmân derler; Kürsü'r-Rahmân derler; Kevnü'r-Rahmân derler; Aliyyü'r-Rahmân derler. Cabbâr-ı Aliyyü'r-Rahmân derler. Yâ Cenâne'r-Rahmân derler. Yâ Mennân-ı Aliyyü'r-Rahmân derler. Yâ Şâh-ı Aliyye'r-Rahmân. Yâ Kulüb-i İhsânî'r-Rahmân. Âhirinde Ali-Muhammed, On İki İmam ile kopasın, yerin cennet-i a'lâ ola. Ol tâlibe Aliyyü'r-Rahmân derler.¹⁷² ifadeleri ve musahip kavline giren kimsenin yerine getirmesi gereken farzlardan "Birinci farz Muhammed Mustafa'dır. Musâhib kavlini yerine getirmezsens Muhammed Mustafa'dan şefâat umma. Zîrâ farz haktır. Musâhib kavline giren tâlibe şefâat olur. İkinci farz Aliyyü'l-Murtazâ'dır. Musâhib kavlini yerine getirmezsens Aliyyü'l-Murtazâ'dan şefâat umma, zîrâ farz Hak'tır" ifadeleri de Bâtînî şekilde yorumları içermektedir. Çünkü 12 imam da farz olarak sayılmakta ve bu farzı kifayeleri bilen kişiye "ismi resmiyle ol tâlib Ali kendidir."¹⁷³ denilmektedir. Bir başka örnek şudur: "*Nûn ve'l-kalemi ve-mâ [yesturûn]*" (Kalem, 68/1) diye. "Yâ Şeyh, 'Bu âyetten ne çıkar' dersens, ol âyetten o çıkar ki Ali'dir; "*Lâ ya'lemül-gayb*" (Neml, 27/65) demek çıkar dedi. 'Dahi ne çıkar?' dersens; 'Pîrimiz Ali cömertdir, uludur' demek çıkar.

Hız. Ali ile ilgili ilginç ve dikkat edilmesi gereken ifadelerden bir tanesi de şudur: "Ali menem, men Aliyem"¹⁷⁴ deyince Şeyh güher gibi eridi. Ol zamân bu âyet indi: "*Yevme lâ yenfe'u mâlûn ve lâ benûn*" (Şuarâ, 26/88) dedi. "Ya'ni bundan ne çıkar dersens; Allah Teâlâ hazretleri öyle buyurmuş ki Ali menem, men Aliyim" dedi.¹⁷⁵ Bir başka bir yerde ise "Ol zamânda bu âyet indi, Hak-Muhammed-Ali kezâlike "*Ebnâu'llah*"¹⁷⁶ dedi. İmam gördü

¹⁷² *Hızımâme*, 18a-b/104-107.

¹⁷³ *Hızımâme*, 19a-20a/108-112.

¹⁷⁴ "Bakara Suresi: 2/ 80-255; Âl-i İmran Suresi: 3/33; Nâziât Suresi: 79/24'te de görüldüğü gibi Ali-A'lâ bir çok surede geçer. Kur'an-ı Kerîm'de Yüce anlamına gelen Alâ- Ali ile Hz. Ali'nin adı Arap harfleriyle aynı biçimde yazılır. Serbest bir tercümesi sayabileceğimiz yukarıdaki bu ifadede "Ali" ismi Esmâü'l-Hüsnâdan bir isim olarak kullanılmaktadır. Bu isim hem Esmâü'l-Hüsnâdandır hem de Hz. Ali'nin adıdır. Birisi yaratan, birisi yaratılandır. Müellif bu benzerliğin oluşturduğu çağrışımın yola çıkarak Hz. Ali'nin isminin üstünlüğünü ve özelliğini dile getirmek ister. Hz. Ali'nin isminin konuluş öyküsü şöyledir: Hz. Ali doğunca Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlib'in evine gelir. Kundakta yatan bebeği kucağına alır, biraz sevdikten sonra adını ne koyduklarını sorar. Annesi Fâtıma, Esed koyacağını bildirince Hz. Peygamber, "Yüce" mânâsına gelen "Ali" ismini teklif eder. Böylece adının Ali olmasına karar verilir. Geniş bilgi için bk. Baki Yaşa Altınok, *Alevîlik Hacı Bektaş Veli Bektaşılık*, Oba Kitabevi yayınları, Ankara 1998, s. 49.

¹⁷⁵ *Hızımâme*, 22b/123.

¹⁷⁶ Bu ifadenin geçtiği ayetin meâli şöyledir: "Yahudiler ve Hıristiyanlar dediler ki; 'Biz Allah'ın oğullarıyız.' De ki; 'Hayır siz onun yarattıklarından birer insansınız.'" Mâide Suresi: 5/ 18.

ki birle karar kılmadı, seçirtti Şeyh Safî hazretlerinin eline, ayağına yüz sürüp âh edip ağladı. Ağlayınca Allah Teâlâ hazretlerinden bu âyet indi: “Subhanallahi min rusulihî”.¹⁷⁷ Buradaki ifadelerde Allah Teâlâ- Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin aynileştiği görülmektedir.

Hz. Peygamber ile Hz. Ali ve Hak-Muhammed-Ali arasında kurulan ilişki ve bağ açısından dikkat çeken ve aynileşmenin ifadelendirildiği ve sır olduklarının belirtildiği yerlerden bir tanesi de şudur: “Mürşid iki cihan fahri Muhammed Mustafâ'dır. Şâh'ın özüdür, hem dîni imânıdır, hem kâmil mürşiddir ve hem mürşid-i kâmilidir ve hem Ali'nin cismidir ve hem Ali'nin şâhıdır, er-Rahmândır ve hem Ali onunla “*Lahmüke lahm*”dir. Yâ Şeyh! ‘Bu kelâmlardan ne çıkar?’ dersin, o çıkar ki Hak, Muhammed, Ali sırdır. Onlar “*Lâ ya'lemül-gaybe illa'llah*” (Neml, 27/65) deme çıkar. Ya Şeyh ne çıkar dersin, üçü bir nûrdur deme çıkar. Dahi ne çıkar dersin, Hazret-i Muhammed buyurmuş ki; “*Ali benim yerime yattı, ben Ali'nin yerine yattım*”¹⁷⁸ deme çıkar. Onlar bir ummandır, sırrına yetilmez.”¹⁷⁹

Hz. Ali ile ilgili önemli nitelemelerden birisi de talip öldükten sonraki durumu ile ilgili olaylar anlatılırken ortaya konmaktadır. Gerekli sorgulamadan sonra “Yatıp da kalkarken aksırır şehâdet verir: “Lâ ilâhe illallah, Muhammed Resûlullâh, Aliyyün veliyyullâh, mürşid-i kâmil, Allah Allahü Ekber Lâ ilâhe illâ ente sübhaneke illâ'llâh, Şâh'ın rızâsına Şâh” deyip kalkar ve cennete girer. Burada Hz. Ali ahrette hesap ve mizan dönemindeki konumuna dikkat çekilirken süreç 12 imamlarla birlikte yürütülmektedir.¹⁸⁰ Benzer bir ifade de “*Lâ ilâhe illallah, Hak Muhammed Resûlullâh, Aliyyün Veliyyullâh, Mürşidîn kâmil. Allah*”¹⁸¹ şeklinde geçmektedir.

Yine metinde geçen şu ifadeler de Hz. Ali algısı açısından önemlidir: “Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm, Yönüm, kıblegâhim iki cihan serveri fahr-i kâinât Muhammed Mustafâ'ya, tıyg'ı (tığ)¹⁸² Ali el-Murtazâ'ya, mescidim On iki İmâm'a, Allahü Ekber.”¹⁸³, “Ene Aliyyü'l-A'lâ. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-Aliyyi'l-Azîm. Hâzâ Aliyyün

---

¹⁷⁷ *Hızımâme*, 23b/127.

¹⁷⁸ Yeşil, Şemseddin, *Hz. Muhammed*, 8. Baskı, İstanbul, 2000, s. 137.

¹⁷⁹ *Hızımâme*, 26a-b/136-139.

¹⁸⁰ *Hızımâme*, 63a-67a/284-300.

¹⁸¹ *Hızımâme*, 107b/463.

¹⁸² Kılıç yerine kullanılan bir tabirdir. Bkz., Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yay. İstanbul, 1993, c. III, s. 497.

¹⁸³ *Hızımâme*, 138b/587.

Veliyyu'llâh." ¹⁸⁴, "Hâzâ İmâm Aliyyü'l-A'lâ el-Müte'âlif. Allahümme salli 'alâ kameri'l-meşâriki ve'l-meğârib. Sâhibü'n-necmi's-sâkıb ve'sihâmi'l-müfterik, cemî'ü'l-kitâb, eşref'il-'acemi ve'l-'Arab, esedu'llâhi'l-gâlib."¹⁸⁵

Hızımâme'de yukarıda Hz. Ali ile ilgili veriler değerlendirildiğinde, Bâtinî yorumlar içerisinde şekillendiği, Hak-Muhammed-Ali'nin tekleştiği gibi bir ifadelendirmeler bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Ali imam olarak nitelenmesinin yanı sıra insanların kurtuluşunun önemli bir anahtarı oluyor ki ahrette hesap ve mizan anında da zikredilmesi gerekli olmaktadır. Eserde 12 İmam zikredilmesine rağmen inanç esasından ziyade velayet nokta-i nazariyle dile getirildiği görülmektedir.

Muhammed b. Hanefiyye Cengi

Alevî Bektaşî Klasikleri'nin 13. sü olarak yayınlanan "*Muhammed b. Hanefiyye Cengi*" isimli eser yazarı bilinmeyip anonimdir. Eserde Hz. Ali'nin Havle bint Ca'fer el-Hanefiyye ile evlenmesi ve ondan olan oğlu Muhammed Hanefiyye (16/637–81/700)'nin cengi anlatılmaktadır. Tarihî gerçeklikle bire bir örtüşmeler de Türk halkının Ehl-i Beyt'e vermiş olduğu değeri göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Eserin orijinal nüshası Gümüşhacıköy/Karaköy Durmuş Topal (Dede) özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Cenknâme, h. 1309 yılında Yumurta oğlu Ali bin Hüseyin tarafından istinsâh edilmiştir.¹⁸⁶

Eserde Hz. Ali Şah-ı Merdân¹⁸⁷ Şah-ı Merdân Ali¹⁸⁸ İmam¹⁸⁹ İmamü'l-Müslimin¹⁹⁰, Ali¹⁹¹ İmam Ali¹⁹² Hz. Ali¹⁹³ Emire'l-Müminin¹⁹⁴, Emirü'l-Müminin Ali¹⁹⁵, Arslanım/n Ali¹⁹⁶, Haydar-ı Kerrar¹⁹⁷ isimleriyle tesmiye edilmektedir.

¹⁸⁴ *Hızımâme*, 150a/632.

¹⁸⁵ *Hızımâme*, 159a/668.

¹⁸⁶ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, s. 16-17.

¹⁸⁷ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 1b, 2a, 3b, 4a, 4b, 5a 5b, 6a, 17a, 18a, 18b, 19b, 20a, 20b, 21a, 21b, 22a, 22b, 23a, 23b.

¹⁸⁸ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 1b.

¹⁸⁹ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 1b, 23b.

¹⁹⁰ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 23a.

¹⁹¹ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 2b, 3a, 6a, 9a, 18a, 18b, 19a.

¹⁹² *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 2a, 3a.

¹⁹³ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 17a,18a.

¹⁹⁴ *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, 4b, 16b, 23a.

Eserde tarihsel kronolojiye dikkat edilmemesi ve destansı bir üslup ve dilin kullanılması nedeniyle zaman ve mekan karmaşası içerisinde bir Hz. Ali motifi bulunmaktadır. Hz. Ali'yi Hz. Peygamber (s)'in Rum Kayser'ine savaşa göndermesi ve savaşın kazanılması sonrasındaki elde edilen büyük ganimetler anlatılırken, esirler içerisinde Rum Kayser'inin kızı Cemile'nin Hz. Ali ile yapılan nikahı anlatılmaktadır. Cemile Müslüman olunca Hanefiye adını aldığı, Hz. Ali'nin Hanefiye'den bir oğlu olduğu ve onun adını da Muhammed b. Hanefiye (Muhammed Hanefiye) konduğundan bahsedilmektedir.¹⁹⁸ Burada Hz. Ali'nin kahramanlığından ve Hz. Peygamber'in ona olan sevgisinden bahsetmektedir. Eserin bundan sonraki kısmının ana kahramanı Muhammed Hanefiye'dir.

Muhammed Hanefi babasından bahsederken "Emire'l-Müminin Ali" ve "Emire'l-Müminin" ve "Ali"¹⁹⁹ olarak zikretmektedir. "Arslanım Ali" ifadesi ise Allah'u Teala'nın sözü olarak zikredilmekte²⁰⁰, aynı ifade Muhammed Hanefiye'nin duasında da içerisinde "Arslanın Ali"²⁰¹ aynı anlamda kullanılmaktadır. "Haydar-ı Kerrar" ve "imam" ise hikâyeyi anlatan tarafından kullanılmaktadır.²⁰²

Muhammed b. Hanefiye Cengi'nde Hz. Ali algısı, geleneksel Ali algısına uygun bir şekilde geçmektedir. Daha çok kahramanlığı öne çıkarılmaktadır. Destansı, menkıbevi anlatım içerisinde İmam, Emire'l-müminin gibi ifadeler mezhepsel anlamdan ziyade önder, lider şeklinde anlaşılması daha doğru gibidir. Çünkü zaman ve mekan farklarının birleştiği eserde İmam Hüseyin²⁰³, İmam Hasan²⁰⁴ gibi ifadeler de benzer kullanıma sahiptirler.

---

¹⁹⁵ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 4b, 5b, 6a, 11b, 13a.

¹⁹⁶ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 18a, 19a.

¹⁹⁷ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 20a.

¹⁹⁸ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 1b-3b.

¹⁹⁹ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 4b, 5b, 11b, 13a, 18b.

²⁰⁰ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 18a.

²⁰¹ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 19a.

²⁰² Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 20a.

²⁰³ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 23a.

²⁰⁴ Muhammed b. Hanefiyye Cengi, 22b.

Dil-gûşa

Alevî-Bektaşî Klasiklerinin 10.su olarak yayımlanan eser, Kaygusuz Abdal'a aittir. Teke ili, Alâiye Sancağı Bey'inin oğlu olan *Kaygusuz Abdal* (Alâaddin Gaybî) XIV. yüzyılın sonu, XV. yüzyılın birinci yarısında yaşamıştır. 'Dinî-tasavvufî Türk edebiyatının, Anadolu yakasında, en az *Yûnus Emre* kadar tasavvufî vecd ve heyecan bakımından başarılı *manzum, mensur ve manzum+mensur* eserler veren bir '*tasavvuf şâiri ve nâsiri*'dir.²⁰⁵

Kaygusuz Abdal'ın bizzat elinden çıkmış herhangi bir yazmasına bugüne kadar rastlanılmamıştır. Eldeki yazmaların en eskileri, *Gevher-nâme*'yi içine alan, h.895/m.1489 tarihli Topkapı Sarayı'ndaki *Mecmûâ-i Latife* ile h.907/m.1501 tarihli ve en sağlam olan Marburg nüshasıdır. Ancak çalışmamızda kullandığımız nüshada, Veliyettin Ulusoy'un özel Kütüphanesi'ndeki *Mecmûâ-i Resâil*'in 24b-44a varakları arasında yer alan '*Dil-gûşâ*' esas alınmıştır.²⁰⁶ Abdurrahman Güzel tarafından yayına hazırlanmıştır.

Dil-gûşâ, nazım ve nesir karışımı bazı tasavvufî hakikatleri açıklayan mesnevi nazım türünde bir eserdir. Eser baştan sona bir *nasihat-nâme* özelliği taşımaktadır.

Eserde Hz. Ali bir yerde ve "Ali" olarak geçmektedir ki Kaygusuz Abdal, âlemlerle ilgili bir teşbih yaparken onun huyundan bahsetmektedir:

*"Bu cihân kubbe misâli bir yerdür. Ay güneş kandillere benzer, erte gece bellüdür. Bu evde nakş u hayâl çok, talîb eğer bu hayalleri görüp arduca varırsa matlûbdan ayrı düşer. Pes 'ışk eri oldur ki aklı mizân ide, 'ışkı delîl ide, nefsi zelîl ide kim tama'lık eylemeye, özüni bile, 'ârif ola, Hakk'ı kendü vücûdunda bula, hulkı Mustafâ'ya benzeye, huyı 'Alî'ye benzeye, deñiz gibi derin ola, yer gibi sâkin ola, od gibi çigi pişirici ola, su gibi dayimâ bir yola vara, yel gibi her yeri seyrân ide."*²⁰⁷

Hz. Ali'nin huyunun güzelliğinden bahseden bu ifadeden hareketle genel bir yorum çıkarmak mümkün gözükmemektedir.

²⁰⁵ *Dil-Gûşa*, 19.

²⁰⁶ *Dil-Gûşa*, 58-61.

²⁰⁷ *Dil-Gûşa*, 33a/04.

Saray-Nâme

Alevi Bektaşî Klasiklerinden on birincisi olarak yayınlanan Saray-Nâme, seri içerisinde Kaygusuz Abdal'ın ikinci eseridir. Saray-Nâme'de Abdurrahman Güzel tarafından yayına hazırlanmıştır. Eldeki yazmaların en eski tarihli, *Gevher-nâme*'yi içine alan, h.895/m.1489 tarihli Topkapı Sarayı'ndaki *Mecmûâ-i Latife* ile h.907/m.1501 tarihli ve en sağlam olan Marburg nüshasıdır ve bu nüsha çalışmada esas alınmıştır.

Kaygusuz Abdal, Saray-Nâme'de, cihanın bir saray olduğunu, bu *sarayın* da mutlaka bir padişahının olacağını, insanın dünyaya gelmedeki asıl maksadının dünyayı ve âhireti unutmadan; "*Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi de âhiret için*" çalışılması gerektiğini ifade ederek, ibadet etmenin ve Allah'ı tanımanın faziletlerini, alegorik bir üslûpla manzum ve mensur olarak anlatmaktadır.

Eserde Hz. Ali, "Şah-ı Merdan"²⁰⁸, "Şâh"²⁰⁹, "Ali"²¹⁰, "Muhtar"²¹¹ ve "Haydar"²¹² olarak isimlendirilmektedir. Eserin sonunda yer alan Seyyid Emirî'nin "Nâdi Alî Mürtezâ" başlıklı nâtı da yer almakta ve orada "Ali el-Mürteza", "ya velüyyullah Aliyyu'l-Mürteza", "Alî" ve "Murtaza"²¹³ isimlendirmeleri yapılmaktadır.

Hz. Ali'nin örnek yiğitliği²¹⁴, sırrı²¹⁵, sözünde dost doğru olması²¹⁶ gibi özelliklerinden bahsedilirken onun gibi mürüvvetli olunmasından bahsedilirken²¹⁷, bu dünya sarayında yapılan önemli işlerden bahsederken de "Bunda irüşdi Nebî'ye her hüner, Bu serâyda dindi Şâh'a Zülfikâr"²¹⁸ diyerek Hz. Ali ve Zülfikâr'a işaret etmektedir. "Cümle halka

---

²⁰⁸ *Saray-Nâme*, 5b, 20b, 26b.

²⁰⁹ *Saray-Nâme*, 13a, 24b, 25a, 25b.

²¹⁰ *Saray-Nâme*, 24b.

²¹¹ *Saray-Nâme*, 35a. 5b, 21a.

²¹² *Saray-Nâme*, 67b.

²¹³ *Saray-Nâme*, 70b-71a.

²¹⁴ *Saray-Nâme*, 5b.

²¹⁵ *Saray-Nâme*, 13a.

²¹⁶ *Saray-Nâme*, 20b.

²¹⁷ *Saray-Nâme*, 24b.

²¹⁸ *Saray-Nâme*, 25b.

fâide ola cân gibi Şehsuvâr ola şâh-ı Merdân gibi"²¹⁹ ifadesinde de onun örnek kahramanlığına işaret edilmektedir.

Kaygusuz abdal "Muhtar" ismini de Hz. Ali için kullanarak "Terk ide yanlış hayâli er gibi, Temiz ola ta'atı Muhtâr gibi"²²⁰, "Ârif olur ilmiyle muhtâr gibi"²²¹ ve "hulkın Muhtâr gibi"²²² diyerek onun üstün özelliklerine dikkat çekmektedir.

Yine onun sözüne sadıklığı gibi olunması istenirken de "Sâdık ola kavline Haydâr gibi"²²³, "Hem Şah-ı Merdân didârun görmişem, Hem kâmil insân demine irmişem"²²⁴, "Anla bu dem Mustafâ vü Haydâr"²²⁵, "Kendü mikdarundan aşma er isen, Hubb-ı Nebî müştâk-ı Haydâr isen"²²⁶ Rûşen olur dirligi Haydar gibi Kalbi sâfi sözleri gevher gibi"²²⁷ diyerek insanın kemale ermesinde o bir mertebe olarak zikredilerek örnek alınması tavsiye edilmektedir.

Eserin sonunda yer alan "Natı Alîyyü'l-Mürtezâ Min Telif Seyyid Emîri", Naatında "Hz. Ali", "Mürteza", "Aliyyu'l-Mürteza", "Veliyyullah" gibi tavsiflerde bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in şefaati istenirken Hz. Ali'nin himmeti de istenmektedir. Naat'ın genelinde Hz. Ali'nin kıymeti ve üstün özelliklerine yer verilmektedir.²²⁸

Saray-Nâme'de Hz. Ali ile ilgili isimlendirmeler ve bağlantılı olarak ele alınan kolların azlığı dikkat çekerken, içeriklerinin ise mezhepsel bir argüman oluşturmaktan ziyade, Anadolu Sünnî Tasavvuf Edebiyatındaki "Ali" algısına uygun olduğu gözükmektedir.

---

²¹⁹ Saray-Nâme, 29b.

²²⁰ Saray-Nâme, 5b.

²²¹ Saray-Nâme, 21a.

²²² Saray-Nâme, 35a.

²²³ Saray-Nâme, 39b.

²²⁴ Saray-Nâme, 56a.

²²⁵ Saray-Nâme, 57b.

²²⁶ Saray-Nâme, 63b.

²²⁷ Saray-Nâme, 67b.

²²⁸ Saray-Nâme, 70b-71a.

Fütüvvetnâme-i Tarikat

Alevî-Bektaşî Klasiklerinin 12. si olarak yayınlanan *Fütüvvetnâme-i Tarikat*'in tam adı "*Miftâhu't-Dekâyık fi Beyâni'l-Fütüvvet ve'l-Hakâyık*"tır. Eser Abdülganî Muhammed b. Alâuddin el-Hüseyn er-Radavî (h.930/m.1524?)'ye aittir. Yayına Osman Aydınlı tarafından hazırlanmıştır. Eser üçüncü Türkçe Fütüvvetnâme olarak tespit edilmiştir. Osmanlıca olan eserde istinsah tarihi yoktur.

Esere besmele, hamdele, salvele, metnin yazılış sebebi ve genel bilgiden oluşan girişle başlanmıştır. Adem kıssası, Nuh tufanı, İbrahim Peygamber'in kurban hadisesi, Kabe'nin inşası, Hz. Muhammed'in Miracı ve Gadir-i Hum olayları anlatılmıştır. Sonrasında şed'din Hz. Ali'ye ne şekilde geçtiği izah edilerek kemerbestler hakkında bilgi aktarılmış ve biyografileri verilmiştir. Helva yapımı, fütüvvetin dereceleri, fütüvvet ehlinin tasnifi ve fütüvvetin şartları gibi konular ayet ve hadislerle desteklenmiştir. Mahfil tertibi, ahd alma, bey'at, şed töreni, fütüvvet grupları ve erkan hakkında bilgi verilmiştir. Eser helva yapımı ve dağıtımı, sefere çıkma, müride softa, çerağ, alem teslimi, sual-cevap bölümü ve dualarla sona ermektedir.

Hz. Ali, "Hz. Ali"²²⁹, "İmam Ali"²³⁰, "Aliyyu'l-Mürteza"²³¹ ve "Emire'l-Müminin"²³² gibi isimlerle anılmaktadır.

Hz. Ali ile hakkında zikredilen önemli meselelerden birisi "şed bağlamak"tır. Bu kısımda şed hakkında Resul-i Ekrem'den bir rivayet zikredilmektedir: "Bir kimse muhib (seven), aşık ve sadık bir derviş ise Halil-i Rahman'dan ona Hz. Ali şedi gerekir. Böylece o, fenden kâmil olur ki şed ona teslim edilmiş olur. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat ilmi ona keşf olur." Şed yapılıp beline bağlanması gereken kimsenin, dünya hevasından ilişkisini kesmesi, Allah ile arasında cereyan eden muameleyi koruması, her sözünü hikmetli bir şekilde söylemesi gerekli görülmektedir. Eserde önemli bir konuma sahip bulunan şed ile ilgili Hz. Ali'den yapılan bir rivayette, buna sahip olan kimselerin şu on haslete sahip olmaları gerektiğinden bahsedilmektedir: Zahirle ve batınla hakkı bilmek, halka karşı insafli olmak, daima nefesine kahr eylemek, salihlerin hizmetinde olmak, eli altında olanlara merhametli olmak, halka hayır ile nasihat etmek, haline göre fakire karşı cömert olmak, alimle-

---

²²⁹ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 1b.

²³⁰ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 14a, 15a, 16a, 26b, 51b.

²³¹ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 29a. 49b.

²³² *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 13a.

re karşı alçak gönüllü olmak, düşmana güzel ahlakla karşılık vermek, cahilin yanında söylememeli aslında bir şeyi bilmez gibi davranmak.²³³

Burada zikredilen hasletler, tasavvufta seyr ü sülûk sürecinde insan-ı kâmil olma yolunda elde edilmesi gereken hâl ve makâmın bir özeti gibi gözükmektedir. Bunlar aynı zamanda, tarikatların sâliklerinden uygulamasını talep ettiği âdâb ve erkânlardandır. Zaten fütüvvet kurumunun kaynağını büyük ölçüde tasavvuftan alan bir esnaf-tarikat teşkilatı olduğu bilinen bir gerçektir.

Yine eserde Hz. Ali ile ilgili özellikle Şii geleneğinin iddialarına yakın ifadelerin yer aldığı “Gadir-i Hum Olayı”²³⁴ olarak bilinen hadise detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Hz. Ali hakkında önemli verileri içeren hadise şöyle tahkiye edilmektedir: Hz. Peygamber Veda Haccını yaptıktan sonra Medine-i Münevvere’ye yöneldi. Bir konağa geldi ki o konağa Matla’ el-Gamama (bulutun doğduğu yer) derler. O zaman Hz. Cebrail geldi ve bu ayeti kerimeyi getirdi. “Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.” (Maide 5/67). Bu ayeti kerime nazil olduğunda Resulullah şunu emretti. Deve hörgücünden bir minber hazırladılar. (Hz. Peygamber) ilk olarak minberin üzerine çıktı ve Hz. İmam Ali’yi çağırıp sağ yanında durmasını emret ve hutbeyi okudu. Daha sonra Hz. Peygamber, Ali’nin ayağa kalkmasını emretti. Ali de ayağa kalktı ve iki mübarek elini Ali’nin boynuna koydu ve öyle dedi: “ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allah’ım onu seveni sev, ona düşmanlık yapana buğz et. Ona yardım edene sen de yardım et. Onu terk edenleri sen de yüz üstü bırak.” Bu duayı üç kere okudu. Daha sonra bir hadis-i şerif söyledi. Allah’ın emrine tazim ve itaat ederek boyun eğdi. Allah’ın kullarına merhamet edip daha sonra ashabına döndü. Sonra da şöyle dedi: “Ben ve Ali tek bir nurdanız ve Musa ve Harun tek bir nurdandır. Sen benimle böylesin ya Ali. Zira her nebinin varisi ve vasisi vardır. Benden sonra benim halifemsin ve ümmetimin kadısısın ya Ali. Ben nebilerin sonuncusuyum. Sen de müminlerin emirisin. Seni seven mümindir, saiddir ve sana buğz eden münafıktır, şakidir”. Bundan sonra ashaba çevirip şöyle dedi: “Ey ashabım! Nübüvvet ve risalet bundan itibaren son bulmuştur ve Ali’den imamet ve velayet son bulmuştur. Ben nebilerin en faziletlisiyim, Ali de velilerin, evliyaların en faziletlisidir.” Bunun üzerine Resulullah’ın ashabından hepsi Ali’den yana dönerek “Allah mübarek etsin, ya Ali bu sana Allah’ın lütfu keremindedir”.

²³³ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 2a.

²³⁴ Gadir-i Hum hakkında geniş bilgi için bkz., Aydın, Hayati, *Gadirihum*, Şa-to Yayınları, İst., Nisan, 2001.

Bundan sonra Hz. Peygamber minberden indi. Ali'de ondan sonra indi. Resulullah'ın seccadesi döşendi. Ali ile birlikte seccadenin üzerine oturdular ve iki rekat namaz kıldılar. Ardından ikinci namazının farzını kıldılar. Namazı bitirdikten sonra seccadeyi kaldırıp omzuna attı ve hırkası üzerine elif gibi çıktı. (*Bundan sonra dua etti ve sonrasında*) Hırka-ı Şerifi'ni kaldırıp seccade üzerine koydu. Ardından Hz. İmam Ali'yi çağırıp önüne gelerek mübarek elini Hz. Ali'nin göğsü üzerine koydu ve şu ayeti kerimeyi okudu: "Ey Rabbimiz! İman ettik; bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru!" diyen; Sabreden dürüst olan, huzurda boyun bükken, hayra harcayan ve seher vaktinde Allah'tan bağış dileyenler (içindir). Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Allah nezdinde hak din İslam'dır." (Âl-i İmran, 3/16-19) bundan sonra şunu dedi: "Ey Ali bu kemeri Miraç gecesi kardeşim Cebrail benim belime bağladı. Ben de senin beline bağladım." Bunu dedikten sonra Hz. İmam Ali'nin beline bağladı ve şu duayı okudu: "Adem'i kudretiyle yaratan Allah'a hamd olsun ki Adem'i hikmetiyle halifesi kıldı ve ahd aldıktan sonra beline şeddi bağlaması için Cebrail'i gönderdi." Daha sonra döndü ve sahabeye şunları söyledi: "Ey insanlar, Allah yolunda cihad, taat ve Allah rızası için şeddi belinize bağlayın. Allah'a şeriat ve tarikat ahkâmına hibe hükümlerine rıza gösterin..."²³⁵

Allah'ın şu kelamında olduğu gibi "Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz. (Al-i İmran, 3/200). Bu ayet-i şerifi okuduktan sonra kemeriyle Hz. Ali'nin beline bağladı ve tekbir getirdi: Allahu Ekber Allahu Ekber Allahu Ekber. Sonra şu duayı okudu: "Allah'ın adıyla gerçekleşsin ve Allah'a hamd ile muvaffak olsun" birinci düğmeni dikti. İkinci düğmeni Cebrail adıyla dikti ve Cebrail zikretti. Üçüncü düğmeyi kendi adıyla dikti. Önceki düğmeyi hariçten yaptı. Yani Hakk Teala'nın ismini bunlara havale etti ve şeddin başını bir edip sağ tarafına bir ve sol tarafına koydu. Sonra şöyle buyurdu: "Cennetin kapısında "La ilahe illallah Muhammedur Rasulallah" yazılmıştır. Bundan dolayı fütüvvet ehli buna şeddin mührü dediler. Naklederler ki Muhammed Mustafa (as) iki mübarek elini Hz. Ali'nin kemerine vurup şöyle dedi: "Ey Ali senin için tamamladım. Senin için mükemmel hale getirdim ya Ali, ve seni halef kıldım ya Ali, seni kıldım ya Ali ve seni müka-fatlandırdım ya Ali." Fütüvvet ehli bunu tekmil ederler. Bundan sonra Hz. Resulullah şeddi mübarek kıldı, dualar etti ve Hz. İmam Ali'yi seccade üzerine oturttu. Sahabeler de oturdu.

---

²³⁵ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 12b-14b.

Bundan sonra Hz. Resulullah dedi ki, “Ey inananlar bu gün kardeş olacak gündür. İslam’ın liyakati ikişer ikişer olmaktır. Zira bunlardan biri efendi biri köle iledir” buyurmuştur. Onlar da “işittik ve kabul ettik” dediler. Bundan sonra Hz. Resulullah Selmân-ı Farisi’yi Ebu Derdâ ile kardeş kıldı. Ammar b. Yasir’i S’ad ile kardeş eyledi. Sa’d’ı Ubeyd oğlu ile kardeş kıldı. Ashabın geri kalanını da birbiriyle kardeş eyledi. Biri efendi biri de köle diğer ashabın hepsini tarikatları üzere birbiriyle kardeş eyledi. Bu sırada Hz. Ali’yi başka işe gönderdiği için orada hazır değildi. Geldiğinde ashabın birbiriyle kardeş kılındığını ve kendisinin kardeşi olmadığını gördü. Müthiş bir şekilde mükedder oldu, sonrasında Resul-i Ekrem’e gelerek “Ya Resulullah ben kiminle kardeş olayım?” dedi. Hz. Resulullah İmam Ali’nin elini tutup şöyle dedi: “Ya Ali sen benim dünya ve ahret kardeşimsin.” O günden beri el tutmak sünnet kaldı.²³⁶

Rivayet olunur ki, ne zaman Hz. Resul İmam Ali’nin başına bir sarık sardı. Bu sarık iki taylasan (Başa sarılan şal sarık gibi) kadardı. Sonra şöyle söyledi: “Ya Ali Bedir gününde gazada Hakk Teala kafirlerin üzerine galip geleyim diye bana gökten melekler gönderdi. Yardım etmeye gelen meleklerin hepsinin sarıkları böyleydi.” Bundan sonra fütüvvet elbisesini giydirdi ve şunu dedi: “Ya Ali Miraç gecesi Cennette kırmızı yakuttan bir saray gördüm. Cebrail bu sarayın kapısını açtı. Cebrail gir dedi. İçine girdiğimde nurdan bir sandık gördüm, bilmem nedir?” Ardından Hakk Teala’dan şöyle bir nida geldi: “Ya Cebrail sandığı aç Habibim görsün içinde olanları.” Bundan sonra Cebrail (S) sandığı açtı. İçinde bir hırka, bir taç ve bir şedd bulundu. Bana bunları giydirdi ve şeddi belime bağladı. Bende sana giydirdim ve şeddi beline bağladım. Sende bencileyin halifelerine giydirirsin. Bundan sonra İmam Ali ayağa kalkıp on yedi rekat namaz kıldı ve on yedi kimsenin bellerini bağladı ve ilk olarak Selman Farisi’nin beline bağladı. Çünkü Peygamber’in hizmetindeydi ve büyük kişiydi. Zira Resulullah onun hakkında şöyle buyurmuştur: “Selman Ehl-i Beytimdendir Evvel ve ahir ilimleri bilir. Cennette Selman’a müştaktır. Üçyüz altmış yaşına girmişti. Kabri Bağdat’tadır. (sonra sırasıyla bunu Amr b. Ümeye, bilali Habeşi, Beridet b. Sülemi, Zünnun Mısırî, Süheyb Rumî, Hasan Basrî, Kanber Ali, Kumeyt b. Ziyad, Abdullah b. Abbas, Malik b. Ejder, Muhammed b. Sadık, Cömerd-i Kassab, Cabir el-Ensârî, Ebazer Gifarî, Derdâ Amir ve on yedinci olarak Ebu Ubeyde’nin beline bağlamıştır. Bu işlem bittikten sonra Hz. İmam Ali seccadenin üzerinden kalktı ve Selman-ı Farisi’ye emretti: “Sen de hazır olanlardan ne şekilde istersen bellerine bağla....²³⁷ (Şed bağlama işlemlerinden

²³⁶ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 14b-15b vd.

²³⁷ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 15b-18a.

sonra) Hz. Resulullah şunu söyledi: “Bu nimetin şükranı için bir nimet tedarik eyle ya Ali.” Bundan sonra Hz. Ali taze sıcak ekme ve yap getirip meris edip bir ağaç çanağın içine koydu. Orada hazır bulunanlara paylaştırdı. Bu sırada Muhammed b. Haris çadırın içerisinde oturmaktaydı. (...) (orada olmayan) gaiplerin payını Hz. Ali muharremiye koyup mühürleyip Selman-ı Farişi'ye gönderdi. O da Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Fatumatu'z-Zehra'ya gönderdi ve geri kalanı Ehl-i Bey'te paylaştırıldı.²³⁸

Bu bab hizmet edenlerin tarikatını açıklamaktadır. Yani hizmet ehli olanların eğer sana doğan kuşunun işareti nereden kaldığını ve nereden meydana geldiğini sorarlarsa cevabı kudrettendir. Eğer nerede olduğunu sorarlarsa cevabı şudur: Hz. Resul'ün bindiği Burak'ın boynundaydı. Oradan Cebrail (AS.) Hz. Resule getirdi. Oradan İmam Ali'ye geldi. İlk Süleyman Nebiye ikinci İskender'e üçüncü tarikata geldi....²³⁹

Dört Pir: İlki Adem Safiyullah, ikinci Nuh Neciyullah, üçüncü İbrahim Halilullah ve dördüncü Muhammed Mustafa Habibullah'dır. Dört tane de tarikat piri vardır: İlki İmam el-Hümmam (yiğit) Aliyyu'l-Mürteza, ikinci İmam Cafer-i Sadık, üçüncüsü Şeyh Seyyid (...) dördüncü Hz. Hünkâr Hacı Bektâş Veli'dir.²⁴⁰

Ahdin temeli şudur: ne zamanki Hakk Teala nurundan bir miktar alıp “habibim Muhammed ol” dedi. O nurun her katresinden bir nebi yaratmayı ahd etti. Yüz yirmi dört bin peygamber yarattı. İşte ahdin temeli budur. Lakin ahdin binası Adem'den Şit'e, Nuh'a hatta Muhammed Mustafa'ya gelinceye kadar oradan da İmam Ali'ye ve Selman-ı Farişi'ye gelinceye kadar olanlardır....²⁴¹

Bil ki ey talip, tarikat ve hakikat. “kesinlikle o doğru yola iletilmiştir. (Âli-İmran, 3/101), “Biz sizi nimetleri bol cennetlere soktuk”, “Allah tövbeleri çokça kabul edendir”. Eğer sana, ilk kimin kuşandığını sorarlarsa de ki, Hz. Cebrail kuşanmıştır. Bundan sora Hz. Cebrail Hz. Muhammed Mustafa'ya kuşattı. Hz. Muhammed de Hz. Ali'yi kuşattı. Sonra Hz. Muhammed'in ruhuna salavat edelim. Eğer sana şeddin kimin olduğunu ve ahdin kimin olduğunu sorarlarsa cevabı şöyledir: Şed Hz. Ali'nindir. Ahd Hz. Muhammed Mustafa'nındır.²⁴²

---

²³⁸ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 21a.

²³⁹ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 26a-b.

²⁴⁰ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 29a.

²⁴¹ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 37a.

²⁴² *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 44b.

Eğer sana göklerin anahtarın ne olduğu sorarlarsa cevabı: Lailahe illallah Muhammedun Resulullah kelimesidir. Eğer sana tarikat ehlinin meydanı Ali'nin suru nedir ve kaç burcu vardır diye sorarlarsa şöyle cevap ver: Ali meydanının suru ihtiyarlardır ki fütüvvet sahibi olanlardır ve iki burcu vardır: Biri üstadımdır ki benimle ahd edip şeddi belime bağladı ve ikincisi arif olan nakiptir.²⁴³

Eğer sana üstadın vasiyeti nedir diye sorarlarsa şu cevabı ver: Şehadet parmağı Muhammed Mustafa'dan kaldı. Ve baş parmağı Ali el-Mürtaza'dan kaldı.²⁴⁴

Eğer sana soru etseler bayrak, fitil ve lokma Hacı Bektâş Velî'ye kimden kaldı diye şu cevabı ver: O gün silah günüydü, o günde emanetler Hz. Ali'ye ulaştı. O da İmam Hasan'a teslim etti. İmam Hasan'da Hüseyin'e ulaştırdı. Ve İmam Hüseyin de Kabe'yi mükerremeye giderken Veysel Karânî'ye erişti. Ondandır da şeyh Hasan Basri'ye ulaştı. Ondandır Habib Acemi'ye ondan da Davut Tai'ye erişti. Ondandır da Hacı Bektaş Velî'ye ulaştı....²⁴⁵

Eğer sana erkan ehli olanın suyu nereden içtiğini sorarlarsa şu cevabı ver: Emr-i hidayetden içer. Hz. Allah ilk olarak pamuğu verdi ikinci olarak zeytini verdi üçüncü olarak narı verdi. Hz. Ali kemerbeste eyledi, ondan Hz. Selman Farisi'ye cümlesi marifetle vekil oldu, ondan Veysel Karânî ve ondan da Ehvaranî kuşandı²⁴⁶

Eğer sana yeşil yaprağı kimden aldığını sorarlarsa cevabı Selman-ı Farisi'den kaldı. Nereden belli derlerse şu cevabı ver: Bir gün Selman pak suya girmişti. Hz. İmam Ali arslan şekline girip geldi. Selman Pak'ın hırkasının üstüne oturdu. Selman Pak yıkandı ve hırkaya döndü baktı ki ne görsün bir arslan hırkasının üzerine çökmüş oturur bir durumda suyun kenarına baktı gördü ki nergis bitmiş ve bir deste nergis koparıp aslana verdi. Aslan da elinden nergisi alıp kalktı. Hırkanın üzerinden gitti ve Hz. Selman Pak hırkasını giydi.

²⁴³ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 46b.

²⁴⁴ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 49b.

²⁴⁵ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 51a. Hacı Bektaş-ı Velî'nin tarikat silsilesini Hz. Ali'ye ulaştıran farklı tarikahlerin yanı sıra bura da zikredilen silsilede Davud Tâi ile Hacı Bektaşî Veli arasında Ma'rûf-i El-Kerhî, Şeyh Seriyü's-Sakati, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebu Ali Rudbari, Şeyh Ebu Ali Kâtib El-Mısırî, Şeyh Ebu Osman Mağribî, Şeyh Ebu Kasım Kürkânî (Kerkani), Şeyh Ebu Hasan Harkani (Herhani), Şeyh Ebu Ali Farmedi (Karmidi), Hoca Yusuf El-Hemedânî, Hoca Ahmet Yesevi, Şeyh Lokman Perende El-Horasani gibi kişilerin zikredilmeden verildiği görülmektedir. Geniş Bilgi için bkz. Aktaş, Çiğdem, "Erenlerin Ser Çeşmesi: Hacı Bektaş Veli", <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/14-199-232.pdf>

²⁴⁶ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 51b.

Hız. İmam Ali'nin evine doğru geldi ki İmam Ali'ye şunları söylesin. Bu gün falan suyun başına gittim. Ve hırkamı suyun kenarına koymuştı, yıkandım ve geri geldiğinde hırkanın yanında bir heybetli aslanın hırkanın üzerinde çökmüş oturur demeye geldi. Kapıdan içeriye girince sudan kopardığı nergisi Hız. İmam Ali'nin hanesinde bir çanak suyun içerisinde gördü. O zaman Selman Pak Hız. Ali'ye dedi ki doğru söyle ya Ali, Hız. Allah'ın gerçek aslanının bundan sonra. Zira Selman Pak, Hız. Ali'yi aslan kıyafetini girdiğini görmüştü. O zaman gözüyle gördü ve doğru söyledi ya Ali dedi²⁴⁷

Eğer sana şed farz mıdır sünnet midir diye sorulursa, hem farzdır hem de sünnettir, diye cevap ver. Neden malum derlerse cevabı şudur: Farz olan şey Allah-u Tolanın farzıdır. Ki, Adem'e Cebrail (AS) ile gönderilmiştir. Sünnete gelince Muhammed Mustafa'nın sünnetidir ki Hız. İmam Ali'ye verdi²⁴⁸

Eserde Hız. Ali ile ilgili bu gibi argümanlar dikkate alındığında öncelikle nübüvvet ve velayetin net bir şekilde ayrımının yapıldığı ve Hız. Ali'nin velayeti temsil ettiği belirtilmektedir. Eserin tarikatın esasları bağlamında konuları ele alması da dikkate alındığında Hız. Ali ile ilgili imamet tanımlamasının mezhepsel bir ifade olmadığı görülmektedir.

Sonuç

Alevî-Bektâşî Klasikleri olarak yayımlanan eserler bu geleneğin önemli eserlerinden oluşmasının yanı sıra hem sayısal olarak yetersiz kalmaları hem de tarihsel süreç bütünlüğü arz etmediklerinden Hız. Ali algısında standart bir süreç araştırmasına imkan vermemektedir.

Tarihsel önceliği bilinen *Makâlât* ve *Besmele Tefsiri* gibi eserlerde Hız. Ali hemen hemen hiç yer almazken sonraki dönemlere ait eserlerde Hurûfî ve Bâtîni yorumlar içerisinde, zaman zaman gerçek zaman ve mekânın dışında gerçekleşen süreçlerde farklı Hız. Ali nitelendirmeleri ortaya çıkmaktadır. Bunların bir kısmı geleneksel tasavvuf anlayışı içerisinde tevil ve yorumlar ile anlaşılması mümkün olsa da diğer bir kısmının bu bağlamda anlaşılması oldukça zordur. Hız. Ali ile ilgili eserlerde yer alan ifadelerin bir kısmının Sünnî tarikatlarda yer alan tasavvufî kavramlarla benzerliği bulunsa da, tarihi süreç içerisinde önemli derecede anlam kayması yaşadığı ve farklılaşmanın oluştuğu görülmektedir.

---

²⁴⁷ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 2b.

²⁴⁸ *Fütüvvetnâme-i Tarikât*, 53a.

Eserlerde genel anlamda Hz. Ali'nin velayeti ön planda tutulurken velayet ve nübüvvet arasındaki çizgi bazen birbirine karışmakta ve her iki kavram aynileşmektedir. Tarihsel olarak ilk dönemi yansıtan eserlerde velayet daha çok tasavvufi algı içerisindeki şekliyle kullanılırken sonraki dönemlerde tasavvufi kavramlar ile birlikte mezhepsel, özellikle Şii imamet anlayışının içerisine sokularak sunulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Hakk-Muhammed-Ali kavramlarının kullanımında Uluhiyyet, Nübüvvet ve Velayet'in farkları zahiri olarak korunsada batında aynı şeylerin kastedildiğini ve bunların tekleştiğini belirten örnekler bulunmaktadır. Hz. Ali'nin bilinmesi Hz. Muhammed'in ve Hakk'ın bilinmesi için gerekli olması gibi nedenlerle imani mesele olarak da zikredilmektedir. Zaman zaman Hz. Ali peygamberlerin çoğundan üstün olarak da nitelenmektedir.

Eserlerde zaman zaman Şia'nın 12 İmam anlayışı kendisini hissettiren inanç esasları olarak zikredilmemeleri dikkat çekicidir. Bu bağlamdaki örnekler özellikle kendisini Caferî olarak tanımlayan Virânî'de daha net ortaya çıkarmaktadır.

Özetle, Hz. Ali algısında süreç içerisinde Hurûfî-Bâtınî anlayışa doğru ciddi bir değişimin varlığı görülmektedir. Bu değişimde sosyal-siyasal-kültürel nedenler gibi iç etmenlerin yanında Şiiğin Anadolu'da yayılma çalışmaları gibi harici etkenlerin de varlığı mümkündür. Tam anlamıyla bir geleneği yansıtmayan klasikler, bu değişimin izlerini sürmek için yeterli olmasada tarihsel süreç içerisinde Hz. Ali algısı hakkında önemli ipuçları verdikleri muhakkaktır. Menkıbevi özellikle de olsa eserlerde yer alan bilgilerin önemli derecede tarihsel değer ifade ettiği görülmektedir.

Sonuç olarak fikirlerin canlılığı değişimin temel etmeni olmakla birlikte bu değişimin izlerinin doğru sürülmesi, doğru Hz. Ali algısı için olmazsa olmazdır.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Kahire ts.
- Aktaş, Çiğdem, “Erenlerin Ser Çeşmesi: Hacı Bektaş Velî”,
<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/14-199-232.pdf>
- Altınok, Baki Yaşa, *Alevilik, Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik*, Oba Kitabevi Yay., Ank., 1998.
- Atlı, Ahmet, *Tasavvufta Ricâlu'l-Gayb*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- Aydın, Hayati, *Gadirihum*, Şa-to Yayınları, İst., Nisan, 2001.
- Bekrî, Mustafâ Kemâülüddîn, *Hz. Peygamber'in Dilinden Dört Halîfesi ve Ashâbı*, Çev., Ali Fikri Yavuz, Sönmez Nşr., İst., 1967.
- Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma, Dâstân-ı Hâtun*, Haz., Mahfuz Söylemez, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.
- Eğri, Osman, “Alevi Bektaşî Kaynaklarının Neşri Problemi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, c. 28, 2003
- Erkânâme I*, Haz., Doğan Kaplan, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Vilâyetnâme, Menâkıb-Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İnkılab Kitabevi, İst., 1958.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Alevî- Bektâşî Nefesleri*, İnkılap Yay., İst., 1930.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Pir Sultan Abdal Hayatı Sanatı Eserleri*, Varlık Yay. İst., 1992.
- Hacı Bektâş-ı Velî, *Velâyetnâme*, Haz., Hamiye Duran, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, 2007.
- Hindî, Alaüddîn Ali b. Hüsâmüddîn, *Müntehâbü'l-Kenz*, Daru's-Sadr, Beyrut, ts.
- Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, *Besmele Tefsiri*, Haz., Hamiye Duran, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.
- Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, Haz., Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.
- İzzeddin b. Esîr el Cezrî, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Darü's-Şa'b, Kahire, 1970.
- Kaygusuz Abdal, *Dil-güşâ*, Haz., Abdurrahman Güzel, TDV. Yay., I. Baskı Ank., 2009.
- Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, Haz., Abdurrahman Güzel, TDV. Yay., I. Baskı Ank., 2010.

- Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, Haz., Osman Eğri, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, 2007.
- Kitâb-ı Dâr*, Anonim, Haz., Osman Eğri, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Şubat, 2007.
- Kunduzî, Süleyman *Yenâibü'l-Mevedde*, Müessesetü'l-Alemi li'l-Matbûât, Beyrut, 1997.
- Kutlu, Sönmez, *Alevilik, Bektâşilik Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkret-i Şeyh Safî*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006
- Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, Anonim, Haz., Ceyhun Ünlüer, I. Baskı, Ankara, 2010.
- Müttakî el Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yay. İstanbul, 1993.
- Radâvî, Abdulğani Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî (930/1524?), *Fütüvvetnâme-i Tarikat*, Haz., Osman Aydınli, TDV. Yay., I. Baskı, Ankara, Temmuz 2011.
- Sarıkaya, Saffet, "*Alevî İnanç Kültüründe Hz. Muhammed*", http://www.msaffets.com/wp-content/uploads/Alevi_Muhammed.pdf
- Seyyid Alizâde Hasan b. Müslim, *Hızırnâme Alevî Bektâşî Âdab ve Erkânı (Buyruk)*, Haz., Baki Yaşa Altınok, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Kasım, 2007.
- Üçer, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.
- Virânî Baba, *İlm-i Câvidân*, Haz., Osman Eğri, TDV. Yay. I. Baskı, Ankara, Temmuz, 2008.
- Yeşil, Şemseddin, *Hz. Muhammed*, 8. Baskı, İstanbul, 2000.
- Zeynüddin-i Hâfî, *Mühimmâtü'l-Vâsilîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Kol., kyt no: 1391.

Ali b. Abi Talib in “the Alavi-Baktashi Classics”

Published by Turkish Religious Foundation

Citation / ©-Koçoğlu, K. (2012). Ali b. Abi Talib in “the Alavi-Baktashi Classics” Published by Turkish Religious Foundation, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 12 (1), 57-100.

Abstract- *Thirteen works entitled the Alavi-Baktashi Classics have been published by Turkish Religious Foundation. The Classics are important since the information therein reveals the basic structure of Alavi-Baktashi views. Ali b. Abi Talib is one of the major elements of this tradition. Ali is described in these classics in a highly different imaginations and names. While sometime he is referred to as wali, imam and prophet, he is also regarded as a figure with a superior authority. These differences mostly take place in parallel with the historical developments. Ali who is almost absent in the earliest classics ascribed to Haji Bektash Veli evolves in the later periods varying from a veli to an understanding going beyond prophet with the influence of hurufi and batini influences. On the basis of this change, in the course of time the Shiite motives are also included in the perception of Ali. In this study, the perceptions of Ali are tried to be presented in the classics in question.*

Key Words: Alavi, Baktashi, Hurufi, Batini, Ali b. Ebi Talib, Haji Bektash